

Semio- Semantics of Three Symbols of Sustainability literature in the Poetry of Four Famous Contemporary Poets (by Combining the Method of Lakoff-Johnson and Rifater)

Shakib Davoodi¹ , Jahangir Safari² and Masoud Foruzandeh³

1. Corresponding Author, PhD student in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahrekord University, Shahrekord, Iran. Email: Shakib.davoodi@stu.sku.ac.ir
۲. Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahrekord University, Shahrekord, Iran. Email: Safari-j@sku.ac.ir
۳. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahrekord University, Shahrekord, Iran. Email: foroozandeh@sku.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received 20 Oct 2025 Received in revised form 10 Nov 2025 Accepted 19 Feb 2026 Published online 21 Mar 2026</p> <p>Keywords: Houshang Ebtehaj, Simin Behbahani, Hossein Monzavi, Qaiser Aminpour, Conceptual Metaphor, Semiotics of Poetry.</p>	<p>The present study examines three of the most frequently used symbols of Sustainability, namely the symbols: fire, blood, and flower, in the poems of four of the most famous contemporary poets, namely: Houshang Ebtehaj, Simin Behbahani, Hossein Manzovi, and Qaiser Aminpour, and explains the approach of each of these poets towards the aforementioned symbols, as well as the conceptual scope of each of these three symbols. The method of this research is analytical-descriptive and combines two theoretical approaches: semantic (Likoff-Johnson) and semiotic (Rifater) in order to answer the question as precisely as possible: "How do metaphorical maps and thought patterns in each of the three symbols reproduce the hidden matrix and the intended concept of the poet?" The results of this research show that among these three symbols of stability, the symbol of blood is the most frequently used symbol in the poetry of the poets under study. Also, regarding the conceptual scope of these three symbols, they are the symbol of "fire", the symbol of "blood", and the symbol of "flower". In relation to the poets under study, Hossein Monzavi has used these 3 symbols the most, followed by Simin Behbahani, Qaiser Aminpour, and Houshang Ebtehaj, respectively. Also, considering the integrated and theoretical approach of the research, the symbolic implication of these three symbols in all conceptual dimensions can be observed in the form of eight metaphorical mappings and intellectual patterns: "Freedom is fire, oppression is fire, war is fire, freedom is blood, oppression is blood, martyrdom is blood, freedom is a flower, and the martyr is a flower." In such a way that the accumulation of the set of descriptive words and poetic systems and poetic signs of each poet in each of these metaphorical mappings represents a hidden matrix that reproduces the metaphorical mapping and symbolic concept in question as accurately as possible in the mind of the audience.</p>

Cite this article: Davoodi, S., & et al. (2026)., Semio- Semantics of Three Symbols of Sustainability literature in the Poetry of Four Famous Contemporary Poets (by Combining the Method of Lakoff-Johnson and Rifater). *Journal of International Studies of Resistance*, 1 (1). 94-122. DOI: <https://doi.org/10.22091/jisr.2025.14284.1002>

EXTENDED ABSTRACT (OpenAI, 2025)

Introduction

In contemporary literature, poets and writers employ symbols to convey social concepts and the components of sustainability literature. Unlike metaphor, which signifies only a single figurative concept and contains a contextual clue indicating its departure from the literal meaning, symbols lack such clues; therefore, they simultaneously retain their literal meaning and can signify multiple, closely related figurative concepts. This very characteristic enables the extensive and varied application of symbols across different concepts and constitutes the core subject of this research. Symbols are either natural phenomena that humanity utilizes with various meanings or are created by humans for a specific concept and subsequently employed in other contexts. Consequently, a symbol can acquire different meanings in mystical, lyric, or social poetry and may even carry diverse significations within each of these domains. Aiming to substantiate the hypothesis that a symbol within a single overarching thematic context can signify multiple distinct concepts, the present study investigates the conceptual scope of three widely used symbols of sustainability—fire, blood, and the flower—in the poetry of four prominent contemporary poets: Hushang Ebtehaj, Simin Behbahani, Hossein Monzavi, and Qeisar Aminpour. In this regard, each poet's approach to these symbols and the semantic range of each will be analyzed and elucidated. To achieve a profound analysis, an integrated semiotic approach is employed, encompassing the cognitive semantics of Lakoff and Johnson and the semiotic theory of poetry of Michael Riffaterre. Utilizing this theoretical framework, instances of verses and applications of each symbol in the selected poets' works will be analyzed to reveal their implicit significations and concealed semantic layers.

Research Questions

Based on the foregoing, this study proceeds to address the following research questions:

- A. To which categories of sustainability literature do the three symbols of fire, blood, and flower in the poems of Hushang Ebtehaj, Simin Behbahani, Hossein Monzavi, and Qeisar Aminpour signify?
- B. What is each poet's approach to each symbol and its symbolic meaning? With what frequency and extent can the conceptual signification of these symbols be observed?
- C. How do the metaphorical mappings and cognitive patterns in each symbol, through the two processes of accumulation and descriptive system, reproduce the poet's hypogram and intended concept?

Theoretical foundations of research

This study employs an integration of two theoretical frameworks to analyze the conceptual scope of sustainability symbols in contemporary poetry:

Michael Riffaterre, adopting a structuralist perspective, proposed a distinctive theory in the semiotics of poetry. In his view, "in poetry, something is said, but something else is meant. Interpretation, therefore, is primarily directed towards this other meaning" (Riffaterre, 1990: 106). He contends that every poem possesses a semantic core termed the "matrix": "Riffaterre argues that each poem has a single idea that is expressed in several different ways within its text. In his early works, he referred to this central idea as the semantic nucleus, and later, in his book *Semiotics of Poetry*, he termed it the matrix. The matrix is a thought, often expressible as a single word, phrase, or sentence" (Payandeh, 2018, Vol. 2: 21). Although this theory is designed for the complete analysis of a poem, it is insufficient on its own for examining scattered instances such as symbols. Riffaterre posits two modes of reading (a heuristic reading

for the general audience and a retroactive reading for the sophisticated reader) and two processes, "accumulation" and "descriptive system," for the signification of signs: "According to Riffaterre's definition of these processes in Text Production, a chain of words sharing a common semantic component, linked together in the poetic text through this component, creates accumulation" (ibid: 26). He also "uses the term 'descriptive system' to refer to the set of words or phrases, each of which expresses an aspect of a central idea or nuclear word" (ibid: 27). For Riffaterre, "the truth or falsity of what is stated in a non-literary text is measured by relating that text to objective reality, and therefore such a text has multiple referents" (Riffaterre, 1983: 88). This very perspective brings his theory closer to social criticism and discourse analysis, and integrating it with such approaches compensates for the aforementioned limitation. George Lakoff and Mark Johnson (1980), in their book *Metaphors We Live By*, introduced the theory of conceptual metaphor. They argue that "metaphors are generally not based on similarity but are formed on the basis of experiential gestalts between two different conceptual domains" (Lakoff & Johnson, 1980: 24). Lakoff maintains that "our experiences are divided into concrete and abstract domains. Cognitive concepts, specifically conceptual metaphors, help us better understand abstract domains by projecting them onto concrete domains. Therefore, two domains or realms are considered: the first is the source domain, and the second is the target domain. The relationship between these two domains takes the form of correspondences, which are called mappings" (Lakoff, 1987: 276).

Methodology

This study employs an analytical-descriptive and library-based methodology. By integrating the semantic approach of Lakoff and Johnson with the semiotic framework of Michael Riffaterre for poetry analysis, it examines the three symbols of fire, blood, and flower in the poems of the four selected poets. This integrated approach is applied for the first time in this study and is, in itself, novel. The statistical population of the research encompasses the complete poetic works of all four poets under investigation, including all instances and illustrative examples in which the three symbols are employed.

Results

In this study, The results of this study can be presented in several sections as follows:

Among the three symbols examined, the symbols of fire and blood, as two symbols of sustainability, possess the widest conceptual range. Specifically, the symbol of fire signifies three important categories within the components of sustainability literature: the concepts of freedom, oppression, and war. Similarly, the symbol of blood is employed in three categories: freedom, oppression, and martyrdom. Among these three symbols, the symbol of the flower has the narrowest conceptual scope, being used only in the categories of freedom and martyrdom.

Statistically, the most frequently used symbol among the three under investigation in the poems of the four mentioned poets is the symbol of blood, which appears a total of 154 times in their works across various concepts. Following this, the symbol of the flower ranks next in terms of usage, with a total frequency of 75 occurrences, and then the symbol of fire, with a frequency of 64 occurrences.

Among the poets studied, regarding the use of the three symbols of fire, blood, and the flower, Hossein Monzavi has the highest frequency of employing these three symbols of sustainability, with 123 occurrences. He is followed by Simin Behbahani with a frequency of

72 occurrences. After her, Qeisar Aminpour and Hushang Ebtehaj are next in terms of using these three sustainability symbols, with frequencies of 61 and 37 occurrences, respectively.

On the other hand, according to the theoretical foundations of the present study and following the approach of Lakoff and Johnson, the symbolic signification of these three symbols across all their conceptual dimensions can be observed in the form of eight major metaphorical mappings and cognitive patterns: "FREEDOM IS FIRE," "OPPRESSION IS FIRE," "WAR IS FIRE," "FREEDOM IS BLOOD," "OPPRESSION IS BLOOD," "MARTYRDOM IS BLOOD," "FREEDOM IS A FLOWER," and "THE MARTYR IS A FLOWER." Furthermore, as detailed earlier, according to Riffaterre's theory, each poet's approach within these eight metaphorical mappings is discernible through the use of deep-seated semiotic significations and by employing the two meaning-generating processes of accumulation and descriptive system. In such a way, the totality of each poet's vocabulary, descriptions, and signs within each of these cognitive patterns and metaphorical mappings reveals the hidden matrix that reproduces the intended metaphorical mapping with utmost precision in the mind of the audience.

نشانه-معناشناسی سه نماد پایداری در شعر چهار شاعر مشهور معاصر (با تلفیق رویکرد لیکاف-جانسون و ریفاتر)

شکیب داودی^۱✉، جهانگیر صفری^۲ ID و مسعود فروزنده^۳ ID

۱. نویسنده مسؤل، دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران. رایانامه: Shakib.davoodi@stu.sku.ac.ir
۲. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران. رایانامه: Safari-j@sku.ac.ir
۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران. رایانامه: foroozandeh@sku.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	پژوهش حاضر به بررسی سه نماد از پرکاربردترین سمبل‌های پایداری، یعنی نماد آتش، خون و گل، در اشعار چهارتن از سرشناس‌ترین شاعران معاصر، یعنی: هوشنگ ابتهاج، سیمین بهبهانی، حسین منزوی و قیصر امین‌پور، و تبیین رویکرد هریک از این شاعران نسبت به نمادهای مذکور، و نیز گستره مفهومی هریک از این سه نماد می‌پردازد. روش این پژوهش تحلیلی - توصیفی و تلفیقی میان دو رویکرد نظری معناشناختی (لیکاف - جانسون) و نشانه‌شناختی (ریفاتر) است تا هرچه دقیق‌تر به این پرسش پاسخ دهد که «نگاشت‌های استعاری و الگوهای فکری در هریک از سه نماد مذکور، چگونه ماتریس پنهان و مفهوم موردنظر شاعر را بازتولید می‌کند؟». نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که از میان این ۳ نماد پایداری، نماد خون پرکاربردترین نماد در شعر شاعران مورد پژوهش است. همچنین در مورد گستره مفهومی این سه نماد به ترتیب، نماد «آتش»، نماد «خون» و نماد «گل» قرار دارند. در رابطه با شاعران مورد پژوهش، حسین منزوی بیشترین استفاده را از این ۳ نماد داشته است و پس از آن به ترتیب سیمین بهبهانی، قیصر امین‌پور، و هوشنگ ابتهاج قرار دارند. همچنین باتوجه به رویکرد تلفیقی و نظری پژوهش، دلالت نمادین این سه نماد در تمام ابعاد مفهومی را می‌توان در قالب هشت نگاشت استعاری و الگوی فکری: «آزادی آتش است، ظلم آتش است، جنگ آتش است، آزادی خون است، ظلم خون است، شهادت خون است، آزادی گل است، و شهید گل است» ملاحظه کرد. به نحوی که انباشت مجموعه واژگان و منظومه‌های توصیفی و نشانه‌گان شعری هر شاعر در هریک از این نگاشت‌های استعاری، بیانگر ماتریس پنهانی است که نگاشت استعاری و مفهوم نمادین مدنظر را به دقت هرچه تمام تر در ذهن مخاطب بازتولید می‌کند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۹	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۱۰	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۳۰	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱	
کلیدواژه‌ها: هوشنگ ابتهاج، سیمین بهبهانی، حسین منزوی، قیصر امین‌پور، استعاره مفهومی، نشانه‌شناسی شعر.	

استناد: داودی، شکیب و دیگران. (۱۴۰۵). «نشانه-معناشناسی سه نماد پایداری در شعر چهار شاعر مشهور معاصر (با تلفیق رویکرد لیکاف-جانسون و ریفاتر)».

مطالعات بین‌المللی مقاومت، دوره ۱، شماره ۱، صص: ۹۴-۱۲۲. <https://doi.org/10.22091/jisr.2025.14284.1002>

۱. مقدمه

شاعران و نویسندگانی که مفاهیم اجتماعی و مؤلفه‌های ادبیات پایداری را در اشعار خود جای داده‌اند با استفاده از نمادهای گوناگون مفاهیم ارزش‌ها و آرمان‌های اجتماعی و سیاسی خود را منتقل کرده‌اند. پس در ادب معاصر، علاوه بر نمادهای عرفانی و حماسی گذشته، با مفهومی تازه از نمادها، یعنی «نمادهای پایداری» مواجه هستیم.

یکی از تفاوت‌های اساسی نماد با استعاره آن است که استعاره تنها در یک مفهوم و آن هم مفهوم غیر ماو وضع له خود کاربرد دارد؛ یعنی غرض از آن تنها مفهوم مجازی آن است؛ اما نماد نه تنها به مفهوم خود، بلکه ممکن است به چندین مفهوم مجازی و غیر ماو وضع له دلالت کند. به تعبیر دیگر، از آنجا که برای نماد قرینه صارفه‌ای وجود ندارد، بنابراین ۱. ما از آن چندین مفهوم مجازی و نزدیک به هم استنباط می‌کنیم، و ۲. در عین حال، نمی‌توان به طور قطع چون استعاره، منکر معنای واقعی خود واژه نماد نیز، شویم. بنابراین، بدیهی است که نمادها در مفاهیم گوناگون قابلیت کاربرد داشته باشند، و اساساً همین موضوع است که بحث این پژوهش، یعنی گستره نمادها را به وجود می‌آورد. نماد یا به خودی خود موجود است و عنصر یا پدیده‌ای طبیعی است که در مفاهیم گوناگون مورد استفاده بشر قرار می‌گیرد، یا بواسطه بشر در مفهومی خاص خلق می‌شود؛ اما از آن پس توسط دیگر ادیبان نیز به کار می‌رود و قابلیت استفاده در مفاهیم دیگر را نیز می‌یابد.

پس این احتمال که یک نماد در شعر عرفانی مفهومی خاص و در شعر غنایی مفهومی دیگر داشته باشد، و در شعر اجتماعی به مفهوم ثالثی دلالت کند، امری بدیهی است. حتی ممکن است یک نماد در هر کدام از این مضامین کلی نیز، مفاهیم گوناگون و مختلف یابد. بدین منظور و برای نمونه، از بین نمادهای پایداری، به بررسی گستره مفهومی سه نماد در مجموعه اشعار شاعران معاصر خواهیم پرداخت تا این فرضیه را که یک نماد ممکن است حتی در بدنه یک محتوای کلی بر چند مفهوم مختلف دلالت داشته باشد، به اثبات رسانیم.

در این پژوهش سعی شده است که با بررسی سه نماد از پرکاربردترین سمبل‌های پایداری، یعنی نماد آتش، خون و گل، در اشعار چهارتن از سرشناس‌ترین شاعران معاصر، یعنی: هوشنگ ابتهاج (۱۳۰۶ش)، سیمین بهبهانی (۱۳۰۶ش)، حسین منزوی (۱۳۲۶ش) و قیصر امین‌پور (۱۳۳۸ش)، رویکرد هر یک از این شاعران به نمادهای مذکور، و همچنین گستره مفهومی هر یک از سه نماد فوق بررسی و تبیین شود. همچنین به جهت تبیین مفهوم و دلالت هر یک از این نمادها و بررسی عمیق رویکرد هر شاعر در نگاهی تلفیقی با استفاده از روش نشانه - معناشناختی با تکیه بر رویکرد معناشناسی لیکاف (۱۹۴۱) و جانسون (۱۹۴۹) و رویکرد نشانه‌شناسی شعر ریفاتر (۱۹۲۴) به تحلیل نمونه‌هایی از ابیات و مصادیق کاربرد هر نماد در شعر شاعران مورد پژوهش خواهیم پرداخت.

۱-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

آنچه از ادبیات پایداری و مؤلفه‌های آن در ذهن عامه مردم موجود است، صورت صریح و مستقیم آن است، در حالی که موضوع نمادگرایی در ادبیات پایداری موضوعی به شدت قابل تأمل و تأثیرگذار است. تلاقی مبانی تاریخی - سیاسی، و همچنین بازه زمانی ادبیات پایداری با جریان سمبولیسم اجتماعی، باعث می‌شود که نگاهی عمیق‌تر به مؤلفه‌ها و آثار پایداری داشته باشیم. از این رو، بررسی نمادهای پایداری در شعر شاعران معاصر امری مهم و قابل توجه به نظر می‌رسد. از سوی دیگر، در راستای تحلیل نماد و نمادشناسی، یکی از مهم‌ترین مقولات توجه به گستره مفهومی است که هر نماد می‌تواند به آن‌ها دلالت کند. از آنجا که تاکنون کمتر پژوهشی به نمادهای پایداری توجه لازم را داشته بنابراین در تبیین و تحلیل گستره مفهومی آن نیز، هیچ تلفیقی صورت نگرفته است. از جانب دیگر، این پژوهش از نظر شیوه و رویکرد نیز دارای اهمیت و نوآوری است؛ بدین معنا که تاکنون برای تحلیل نماد از رویکرد معناشناسی لیکاف - جانسون و رویکرد رویکرد نشانه‌شناسی ریفاتر استفاده نشده است، اما در این پژوهش در کاربست تلفیقی و توأمان از هر دو این نظریات برای تحلیل نمادها بهره لازم را یافته‌ایم.

۲-۱. پرسش‌های پژوهش

۱. سه نماد آتش، خون و گل در اشعار هوشنگ ابتهاج، سیمین بهبهانی، حسین منزوی و قیصر امین‌پور به چه مقولاتی از ادبیات پایداری دلالت دارند؟
۲. رویکرد هرشاعر در هر نماد و مفهوم نمادین چگونه است؟ و دلالت مفهومی این نمادها با چه بسامد و گستردگی قابل مشاهده است؟
۳. نگاهت‌های استعاری و الگوهای فکری در هر نماد، چگونه با دو فرآیند انباشت و منظومه‌توصیفی، ماتریس پنهان و مفهوم موردنظر شاعر را بازتولید می‌کند؟

۳-۱. روش پژوهش

این پژوهش با روش تحلیلی - توصیفی و کتابخانه‌ای صورت گرفته، و با تلفیق رویکرد معناشناختی لیکاف و جانسون با رویکرد نشانه‌شناسی شعر مایکل ریفاتر، به بررسی سه نماد آتش، خون و گل در اشعار چهار شاعر مورد پژوهش پرداخته‌است. روش تلفیقی در این پژوهش برای اولین بار به کار گرفته شده و به نوبه خود دارای تازگی است. همچنین جامعه آماری پژوهش نیز، شامل مجموعه اشعار هر چهار شاعر مورد پژوهش و تمام مصادیق و شاهد مثال‌هایی است که در آن از سه نماد موردنظر استفاده شده‌است.

۴-۱. پیشینه پژوهش

سابق بر این مقالاتی در خصوص نمادپردازی شاعران معاصر در راستای تبیین مؤلفه‌های ادبیات پایداری نگاشته و منتشر شده‌است. برای نمونه، علی محمدی و فاطمه کولیوند (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل و بررسی سمبل‌های اجتماعی در سروده‌های امیر هوشنگ ابتهاج»، نمادهای پایداری را در اشعار ابتهاج مورد بررسی قرار می‌دهند. کبری روشنفکر، حسینعلی قبادی و مرتضی زارع برمی (۱۳۹۳) در مقاله «نماد نقاب و اسطوره در شعر پایداری قیصر امین‌پور» به بررسی و تحلیل برخی از نمادهای پایداری در اشعار قیصر امین‌پور پرداخته‌اند. مقاله دیگری با عنوان «تحلیل نمادهای شعر پایداری در اشعار احمد شاملو بر پایه نقد اسطوره-شناختی» اثر حسین فیروزی، ابوالقاسم اسماعیل‌پورمطلق و عباسعلی وفایی (۱۳۹۸). هیچ یک از پژوهش‌های فوق به بررسی سه نماد مورد تحلیل در این پژوهش، و آن هم توأمان در جامعه آماری هر چهار شاعر مورد پژوهش نپرداخته‌است. از سوی دیگر، بررسی نمادها از طریق نظریات معناشناختی امری تازه است که هیچ پژوهشی سابق بر این با این رویکرد صورت نپذیرفته، جز مقاله‌ای از نگارنده (۱۴۰۳) با عنوان «معناشناسی و تحلیل مفهوم عشق به مثابه آزادی در اشعار حسین منزوی». حتی کاربردی نظریه نشانه‌شناسی شعر ریفاتر نیز، اغلب برای پژوهش‌های مرتبط با یک تک اثر سابقه داشت و بهره یافتن از این نظریه، برای تبیین و تحلیل نمادها و شاهد مثال‌های اشعار مختلف و شاعران مختلف تاکنون سابقه نداشته‌است. البته در پژوهشی مشابه، از این جهت نیز، نگارنده (۱۴۰۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «نشانه‌شناسی گفتمانی سه نماد دفاع مقدس در اشعار حسین منزوی» سعی بر به‌کارگیری ظرفیت نظریه اخیر داشته‌است. به تبع پیشینه فوق، بی‌شک در هیچ پژوهشی تاکنون تلفیقی میان دو نظریه استعاره مفهومی (لیکاف-جانسون)، و نشانه‌شناسی شعر (ریفاتر) صورت نیافته و این پژوهش علاوه بر موضوع در روش و رویکرد نظری نیز، نوآورانه و راهگشا خواهد بود.

۲. چارچوب نظری پژوهش

با پیشرفت روزافزون نظریات نقد ادبی، رویکردهای متفاوتی درخصوص تحلیل و بررسی شعر و به‌ویژه صنعت نماد وجود دارد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به نظریات نشانه‌شناسی اشاره کرد. مایکل ریفاتر بانگاهی ساختارگرایانه نظریه نشانه‌شناسی شعر را متفاوت-تر از دیگر نظریات نشانه‌شناسی مطرح کرد. او شعر را واجد زبانی متفاوت از زبان معمول می‌داند که باید رمزگان آن با راه و روشی از درون خود ادبیات بازگشایی شوند. ریفاتر می‌گوید: «در شعر حرفی زده می‌شود؛ اما مقصود چیز دیگری است. بنابراین، تفسیر نیز اغلب معطوف به همین معنای دیگر است» (Riffaterre, 1990: 106). این نگاه او، نظریه‌اش را بیش از هر نظریه دیگر برای واکاوی

ادبیات سمبولیک و نمادین مناسب می‌کند. «ریفاتر استدلال می‌کند که هر شعر ایده واحدی دارد که به چندین شکل مختلف در متن آن بیان می‌شود. وی در آثار اولیه خود این ایده مرکزی را هسته معنایی می‌نامید و بعدها در کتاب نشانه‌شناسی شعر نام خاستگاه را به آن اطلاق کرد. خاستگاه یک اندیشه است که غالباً می‌توان آن را به صورت یک واژه، عبارت یا جمله بیان کرد» (پاینده، ۱۳۹۷، ج ۲: ۲۱). بر مبنای همین ویژگی محدودیتی که نظریه ریفاتر به وجود می‌آورد، این است که این نظریه الزاماً جهت بررسی یک اثر (شعر) به صورت کامل مناسب به نظر می‌رسد (چندان که تمام پژوهش‌های سابق نیز بر همین منوال بوده‌است)، و برای بررسی مصادیق گوناگون و پراکنده، مانند نمادها که موضوع پژوهش حاضر است، تا کنون پاسخگو نبوده‌است. ریفاتر در نظریه خود از خوانش اولیه و خوانش پس‌کنشانه نام می‌برد که اولی مرتبط با درک مخاطب عام و توانش زبانی گویش‌وران یک زبان است، و دومی مرتبط با درک و توانش ادبی منتقدین و مخاطبین خاص ادبیات است. او دلالت نشانه‌ها را در ساحتی درون‌متنی در بستر یک شعر می‌داند و آن را تعیین چندعاملی می‌داند و در راستای دلالت‌مندی و معناسازی نشانه‌ها در این ساحت درون‌متنی، از دو فرآیند: «انباشت» و «منظومه توصیفی» نام می‌برد. «طبق تعریف ریفاتر از این فرآیندها در کتاب تولید معنا، زنجیره‌ای از واژه‌ها که عنصر معنایی مشترکی داشته باشند و در متن شعر از طریق این عنصر با یکدیگر پیوند یابند، انباشت به وجود می‌آورند» (همان: ۲۶). او همچنین «اصطلاح منظومه توصیفی را برای اشاره به مجموعه واژه‌ها یا عباراتی به کار می‌برد که هر یک جنبه‌ای از یک ایده اصلی یا واژه هسته‌ای را بیان می‌کند» (همان: ۲۷). از نظر ریفاتر: «صدق کردن یا نکردن آنچه در متن غیرادبی آمده، از راه ارتباط آن متن با واقعیت عینی سنجیده می‌شود و بنابراین چنین متنی واجد چندین مرجع است» (Riffaterre, 1983: 88). همین نگاه او نظریه‌اش را تا حد زیادی به حوزه‌های نقد اجتماعی و واقع‌نگر و نظریات تحلیل گفتمان نزدیک می‌کند که تلفیق آن با نشانه‌شناسی شعر ریفاتر، هم محدودیتی که پیش‌تر در مورد این نظریه بیان شد را جبران می‌کند و هم راهکاری تازه در راستای کشف و تبیین نشانه‌شناسی گفتمانی ادبیات نمادین و سمبولیک است.

چنانچه پیش‌تر گفته شد، دیگر مبنای نظری این پژوهش، رویکرد معناشناسی شناختی است که اولین بار توسط جورج لیکاف و مارک جانسون در سال ۱۹۸۰ میلادی در کتابی با عنوان «استعاره‌هایی که با آنها زندگی می‌کنیم» مطرح شد. مطابق این نظریه، اساس استعاره‌ها مفاهیم هستند. «استعاره‌ها عموماً بر اساس تشابه نیستند؛ بلکه بر مبنای تجربه‌های محیطی میان دو حوزه مفهومی متفاوت شکل می‌گیرند» (Lakoff & Johnson, 1980: 24). لیکاف معتقد است که «تجارب ما به دو حوزه عینی و انتزاعی تقسیم می‌شوند. مفاهیم شناختی، به طور اخص استعاره‌های مفهومی به ما کمک می‌کنند تا حوزه‌های انتزاعی را از طریق فرافکنی در حوزه‌های عینی بهتر درک کنیم. بنابراین، دو حوزه یا قلمرو مدنظر است؛ اولی قلمرو مبدا، و دیگری قلمرو مقصد. رابطه میان این دو قلمرو به شکل تناظرهایی صورت می‌گیرد که نگاشت نام دارد» (Lakoff, 1987: 276).

در این پژوهش با روش نشانه - معناشناسی، و با رویکردی تلفیقی با استفاده از نظریه استعاره مفهومی لیکاف-جانسون و نظریه نشانه‌شناسی شعر مایکل ریفاتر، به تبیین و تحلیل گستره مفهومی سه نماد پایداری در شعر چهار شاعر مشهور معاصر (ابتهاج، سیمین، منزوی و قیصر) می‌پردازیم.

۳. بحث و بررسی

۳-۱. تحلیل نشانه - معناشناختی نماد «آتش»

۳-۱-۱. الگوی فکری (استعاره مفهومی): آزادی آتش است.

آتش بیشتر در اشعار عرفانی کاربرد دارد و سمبل عشق است؛ اما در ۴ نمونه از اشعار هوشنگ ابتهاج به عنوان سمبل آزادی به کار رفته است و نمادی طبیعی، توسیعی و مبتنی بر تشبیه است. به بیان دیگر، از نظر معنا شناختی، قلمرو مبدا آتش به قلمرو مقصد آزادی دلالت دارد و نگاشت استعاری عشق آتش است را ایجاد کرده است.

«بر سر گوری که بود آتشگاه عشق من / ورلهیب آرزویی روشن و خوش‌تاب / شعله می‌افراشت» (ابتهاج، ۱۳۸۶: ۵۹).

فرآیند انباشت

در این بیت، واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ آتش شامل: آتشگاه، لهیب، شعله، روشن، خوش‌تاب و افراشتن هستند. این فرآیند انباشت، فضایی از شور و آتش آزادی و انقلاب را فعال را می‌سازد. این واژگان بر شدت، شکوه جریان‌های آزادیخواه و حرکت‌های تأکید دارند.

فرآیند منظومه توصیفی

فرآیند منظومه توصیفی این بیت، از گوری که همانا آتشگاه عشق و آزادی است، شروع شده و به واسطه آرزویی روشن و تابناک که همان رؤیا و اندیشه آزادی است به شعله کشیدن و گرمابخشی و نورانیت ختم می‌شود. این زنجیره نشان می‌دهد که آتش اینجا نه یک عنصر تخریب‌گر، بلکه نیرویی سازنده، الهام‌بخش و گرم‌دهنده است که بر گور، به‌عنوان نماد خفقان و ظلم و کشتار، برتری و سیطره یافته‌است. این سیستم توصیفی مجموعاً دلالت نمادین آتش بر مفهوم آزادی را رقم می‌زند.

ماتریس پنهان

آتش، به‌عنوان انرژی و عنصری حیاتی، همان آرمان وجودی بشری، یعنی آزادی است که حتی بر ظلمت مرگ نیز، غلبه می‌کند. آتش آزادی به‌عنوان یک حقیقت زوال‌ناپذیر و طبیعی در نهاد آدمی، آرمان بزرگ زیست اوست که باید با شکوه و قدرت خود تجلی‌گر روح‌های خواه انسان باشد.

«شب‌ها در انتظار سپیده/ با آتشی که در دل من بود/ چون شمع قطره قطره چکیدم» (همان: ۹۹).

فرآیند انباشت

واژگان مثبت و مرتبط با قلمرو مقصد شامل: آتش، سپیده، شمع، و قطره قطره چکیدن (فرسایش روح و جسم) هستند که همگی جهت تأکید بر مفهوم نور آزادی و رنج دست‌یابی به آن به‌کار رفته‌اند. این فرآیند انباشت، بر مفهوم فداکاری مستمر و پایداری تا رسیدن به هدف تأکید دارد. آتش در اینجا، آرمان نهادهای آزادی‌خواهان و نیروی محرک این فداکاری و هویتی است که از درون، آنان را چون شمع از قید تن‌رها کرده، سوخته و درنهایت به نور تبدیل می‌کند.

فرآیند منظومه توصیفی

در این منظومه، آتش به‌عنوان منبع انرژی، انتظار درخشش سپیده آزادی را ممکن می‌سازد. اگرچه منجر به چکیدن خون‌ها و جان‌ها چون شمع می‌شود. این سیستم، بر رابطه علت و معلولی میان شور درونی و فرسایش و ایثار جسمی در مسیر هدف و آرمان غایی متمرکز است. آتش و سوختن، جرقه آغازی برای رسیدن به سپیده آزادی است.

ماتریس پنهان

آتش، نماد شور آزادی‌خواهی و آرمان درونی است که بهای آن سوختن و چکیدن است. آزادی امری است که با رنج، فداکاری و ایثار به دست می‌آید، و آتش دل و احساس وجودی‌هایی است که پایداری لازم برای تحقق این هدف متعالی را فراهم می‌کند.

کنده پیر آتش‌اندیشم آرزومند آتش خویشم

(ابتهاج، ۱۳۹۳: ۱۸۹).

در این بیت، آتش سمبل مرگ و آزادی و رهایی ابدی از بند نفس و تن و جهان خاکی است.

فرآیند انباشت

انباشت واژگانی چون: کنده (که در لفظ خود کندی را هم تداعی می‌کند)، پیر، آتش‌اندیش، و آرزومندی و آتش همگی در راستای مفهومی‌سازی آتش به‌مثابه آزادی به‌کار رفته‌اند. گویا آزادی امر قدیم و ازلی است که از آغاز در نهاد و روح انسان بوده‌است. هر کنده و جان و میهن که پیرتر، بیشتر تشنه این آتش است. آرزومندی نیز تداوم همین نکته است. اینکه گویی آتش‌های آزادی از دیرباز آرزو و حسرت بشر بوده‌است.

فرآیند منظومه توصیفی

کنده و پیر، هر دو تداعی‌گر محدودیت و اسارت مادی انسان در جسم و زمین خاکی است. چنین جسمی اگرچه کند و دیر، اما آگاهانه خواهان تبدیل شدن به آتش آزادی است. این سیستم همچنین بر رابطه میان آگاهی و اراده فردی با نیل به رهایی تأکید دارد، به نحوی که رهایی، هدف نهایی و آرمانی است که با اراده درونی فرد میسر است.

ماتریس پنهان

آتش، نماد رهایی ابدی و به‌نوعی فناست که فرد را از قید جسم و محدودیت‌های مادی این جهانی رها می‌سازد. در این بیت، آزادی حقیقی در نگاهی عرفانی با وصول به حقیقت مطلق و رهایی از جهان مثل یکسان انگاشته شده است. این دلالت نمادین آتش بر مفهوم آزادی، شاید به سبب شور و نشاط انقلابی و آزادی‌خواهی است که مانند آتش در دل مردم می‌سوزد، یا شاید این خود مفهوم آزادی است که مانند آتش با شکوه، و در عین حال، غیرقابل لمس و دور از دست است. به هر روی، سیمین بهبهانی نیز، در اشعار خود ذیل نگاشت استعاری «آزادی آتش است» برای پرداختن به مؤلفه‌ی آزادی، ۷ بار از آتش، ۱ بار آتشفشان، ۲ بار از شرار، ۱ بار از اخگر، ۲ بار شعله و ۱ بار از مشعله، بهره یافته است.

خطی ز سرعت و از آتش، در آبگینه‌سرا بشکن بانگ بنفش یکی تندر، در خواب آبی ما بشکن
(بهبهانی، ۱۳۹۹: ۶۳۱).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مقصد آزادی از جمله: خط، حرکت، شکستن، سرعت، بانگ، بنفش و تندر هستند. اگر ظلم و خفقان سیاسی را به مثابه خواب و سکوت و تاریکی و... فرض کنیم، هرچه در هم شکننده این فضاها باشد، همانا نماد آزادی است. از همین رو، تجمع و انباشت واژگانی چون بانگ و تندر و شکستن و... را در این بیت شاهدیم. انباشت تمام واژگان مورد اشاره، در واقع در راستای تقویت نگاشت استعاری: «آزادی آتش است» به‌کار رفته است.

فرآیند منظومه توصیفی

سیستم توصیفی این بیت، از خطی آغاز می‌شود که از سرعت آتش می‌گذرد و خواب سکوت و ناآگاهی را در می‌نوردد. این خط همان خط آزادی‌خواهی است که هدف آن شکستن خواب آبی ناآگاهی و اسارت ماست. خواب خود نماد عدم آگاهی و ظلم‌پذیری است. آبگینه و خواب آبی، نمادهای توهم آرامش و رفاه ظاهری است که در واقع ذهن جامعه را در اسارت نگه داشته است. این توهم باید توسط نیروی سریع و مخرب آتش که همان نیروی آرمان و آزادی‌خواهی است، شکسته شود.

ماتریس پنهان

آتش به مثابه کنش اجتماعی و پویایی انقلابی است. ماتریس این بیت بر این دلالت دارد که رسیدن به آزادی، مستلزم شکستن آگاهانه مرزها و موانع و خروج از سکوت و سکون است؛ عملی که با قدرت و فوران آگاهانه جمعی و خط سریع انقلاب‌های آزادی‌خواهانه انجام می‌گیرد.

هنوز در سینه آتشی، به جاست کز تاب شعله‌اش گمان ندارم به کاهشی، ز گرمی دودمان خویش
(همان: ۷۱۲).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با تدوام روح آزادی در این بیت شامل: آتش، سینه، قید «هنوز»، به‌جا بودن (پایداری)، تاب، شعله، گرمی و دودمان هستند. سیمین معتقد است که آتش آزادی هویت و آرمانی است که دودمان او و هم‌میهنانش از دیرباز دلگرم آن بوده‌اند. این آتش دیرینه سینه به سینه منتقل شده و شاکله اساسی هویت ایرانی را تشکیل داده است. این آتش شعله‌ور سینه، یادگار نسل‌هاست و از ما نیز برای نسل بعد به یادگار مانده و سرلوحه زیست اجتماعی‌شان قرار خواهد گرفت.

فرآیند منظومه توصیفی

این سیستم توصیفی رابطه‌ای عمیق میان آتش آزادی که در سینه‌هاست، با گرمی دودمان و هویت کهن برقرار می‌سازد که نتیجه آن عدم فروکش و سکوت است. آتش آزادی، نه یک شعله لحظه‌ای، بلکه یک حقیقت پایدار درونی است که ریشه در تاریخ و اصالت جمعی دارد و نیروی حیات‌بخش درونی، و آگاهی جمعی است.

ماتریس پنهان

آتش آزادی به‌مثابه هویت جمعی و میراث پایداری ایرانیان در طول تاریخ است. ماتریس پنهان این بیت نشان می‌دهد که شور آزادی خواهی به‌مثابه آتشی دیرینه و میراثی تاریخی و اصیل در نهاد ایرانیان است که هرگز خاموش نمی‌شود و حتی در سخت‌ترین شرایط، گرمی و قدرت خود را حفظ می‌کند.

در اشعار حسین منزوی نیز، نماد آتش در مفهوم آزادی ۱۷ بار تکرار شده‌است. همان‌طور که گفته شد، دلالت این نماد بر مبنای مشابَهت است.

خوشا شب و خیال‌ها و خواب‌های تو، چه غم
که آتشی به خرمن شبم، سپیده دم نزد؟
(منزوی، ۱۳۹۹: ۲۶۶).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ آتش و قلمرو مقصد آزادی شامل: خرمن، شب، سپیده دم و... است. فرآیند انباشت این بیت، تأکید بر اثرگذاری تعیین‌کننده روشنایی و گرمای آتش آزادی، بر شب ظلمت دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

منظومه توصیفی این بیت رابطه‌ای متقابل میان «آتش» و طلوع «سپیده دم» آزادی برقرار می‌کند. آتش (آرمان آزادی) در اینجا، عامل تغییر و نابودی شب (نماد ظلم و خفقان) است و سپیده‌دم (آزادی) نتیجه مستقیم آن است.

ماتریس پنهان

آتش آزادی به‌مثابه قدرت نابودکننده ظلمت است. ماتریس این بیت نشان می‌دهد که آتش، نیروی لازم برای پایان دادن قاطعانه به دوران ظلم و آغاز دوران روشنایی است و این عمل، ضرورت تغییر و دگرگونی را نشان می‌دهد.

نماد آتش در اشعار قیصر امین‌پور نیز، ۵ بار در مفهوم آزادی تکرار شده‌است.

«تا نسوزم/ تا نسوزانم/ تا مبادا بی‌هوا خاموش/ پس چگونه/ بی‌امان روشن نگه دارم/ سالها این پاره آتش را/ در کف دستم تا/ بدانم همچنان هستم» (امین‌پور، ۱۴۰۱: ۱۲).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ و مقصد، یعنی آتش و آرمان آزادی، شامل: نسوزم و نسوزانم (سوختن یا آزادی خواهی)، خاموش، روشن، پاره آتش، کف دست، هستم (اثبات وجود منوط بر آرمان آزادی)، می‌شود. به‌طور کلی در این بند فرآیند انباشت بر چالش حفظ و نگهداری آتش آزادی در دست و نهاد افراد تأکید دارد. آتشی که گویی به‌مثابه هستی و وجود افراد است.

فرآیند منظومه توصیفی

منظومه توصیفی این بند، یک چالش وجودی را مطرح می‌کند. حفظ پاره آتش آزادی در کف دست به نحوی که هم خاموش نشود و هم مایه فنا و نابودی نباشد. آزادی مانند آتش، آرمانی حیاتی و طبیعی است و حفظ آن به‌مثابه اثبات وجود است.

ماتریس پنهان

آتش آزادی به‌مثابه هویت و هستی انسان معاصر است. ماتریس پنهان این بند شعر بر این نکته دلالت دارد که آزادی، عنصری بسیار آسیب‌پذیر و حیاتی است که باید با دقت و ایثار از آن صیانت کرد. همچنین این بند شعر اشاره‌ای غیرمستقیم بر جمله تأثیرگذار و معروف فیلسوف فرانسوی رنه دکارت دارد که «می‌اندیشم، پس هستم». شاعر نیز در این بند آزادی را به‌مثابه اندیشه خود

معرفی کرده است، یعنی: «به آزادی می اندیشم، پس هستم». در واقع، از نظر شاعر آنچه را انسان معاصر لازمه زیست و هستی خود می داند، آزادی است و برای همین باید این پاره آتش را سالها در کف دست خویش نگهدارد، بی آنکه بسوزد، یا خاموش شود، تا احساس بودن و هستی کند.

۳-۱-۲. الگوی فکری (استعاره مفهومی): ظلم آتش است.

اما نماد آتش تنها بر مفهوم آزادی دلالت ندارد. این سمبل توسیعی - طبیعی و تشبیهی در شعر معاصر گاه در مفهوم ظلم نیز، به کار رفته است. در این نگاشت، برخلاف نگاشت آزادی که بر جنبه های شور و روشنایی آتش تأکید داشت، نماد آتش بر جنبه های سوختن، ویرانی، درد، و حرارت شدید مخرب دلالت دارد. به عبارت دیگر، در استعاره مفهومی «ظلم آتش است» قلمرو مبدأ آتش به قلمرو مقصد ظلم مرتبط شده است تا فرآیند معناسازی هرچه دقیق تر صورت گیرد.

منزوی ۳ بار از آتش، ۴ بار از شرار، ۱ بار از حریق، ۱ بار از لهیب، ۱ بار از شعله و ۲ بار از هیمه به عنوان سمبل ظلم در اشعار خویش بهره برده است. برای نمونه کاربرد نمادین آتش به مفهوم ظلم و در صورت واژه شراره را در بیت زیر منزوی شاهد هستیم:

روی سینه ام این سنگ کز شراره ها زاده
بختکی ست پنداری، از جهنم افتاده
(منزوی، ۱۳۹۹: ۲۰۰).

فرآیند انباشت

واژگان انباشت شده و مرتبط با آتش و ظلم در این بیت: شراره، سنگ، سینه، بختک، جهنم و... هستند. فرآیند انباشت بر منشأ جهنمی قدرت و سرکوب و همچنین آزاردهنده بودن ظلم تأکید دارد که به صورت باری سنگین بر روی سینه ها افتاده است.

فرآیند منظومه توصیفی

شراره های آتش ظلم منشأ سنگ های خفقان اند که به صورت بختک، بر سینه ها فشار می آورد. این سیستم، ظلم و خفقان را به عنوان یک عنصر ملموس و فیزیکی سنگین ارائه می کند که از دل آتش عذاب آور زاده شده و باعث سرکوب و تباهی است.

ماتریس پنهان

ظلم و خفقان به مثابه فشاری فیزیکی - روانی و منحوس است. ماتریس پنهان این بیت نشان می دهد که ظلم، عامل و نیروی بیرونی، سنگین و خفقان آور است که منشأ آن ظلم و شرارتی است که روح جامعه را به اسارت خود درمی آورد.

مسیر خفته چنان در غبار آتش و دود
که گم کند دلم و دیده راه و چاهم را
(همان: ۵۶۲).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمروهای آتش و ظلم شامل: دود، غبار، مسیر خفته، گم کردن، راه و چاه و... هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر اشاعه ناآگاهی، گمراهی و سکوت توسط آتش ظلم تأکید دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

غبار آتش ظلم و دود آن عاملی است که مسیر آزادی را پوشانده و منجر به گم کردن راه و چاه می شود. سیستم توصیفی بیت نشان می دهد که ظلم، نه تنها می سوزاند، بلکه با ایجاد فضای ابهام و خفقان، قدرت تشخیص و جهت یابی و آگاهی را از جامعه سلب می کند.

ماتریس پنهان

ظلم چون آتش به مثابه عامل ایجاد گمراهی و کوری سیاسی - اجتماعی است. ماتریس پنهان بیت دلالت بر این دارد که هدف ظلم، صرفاً ایجاد درد و خفقان نیست، بلکه سلب قدرت آگاهی و بینش اجتماعی، تصمیم گیری در ست و از بین بردن بصیرت جامعه، از دیگر پیامدهای آتش ظلم است.

این سمبل چندوجهی و پرکاربرد شعر معاصر یعنی آتش، توسط قیصر نیز، ۱ بار در مفهوم ظلم به کار رفته است.

(نمرودیان همیشه به‌کارند/ تا هیمه‌ای به حیطة آتش بیاورند) (امین‌پور، ۱۴۰۱: ۳۷۴).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو آتش و ظلم در این بیت شامل: نمرود، به‌کار بودن، هیمه، حیطة آتش و ... هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر استمرار کهنگی و ماهیت تاریخی ظلم توسط قدرت‌ها تأکید دارد. ظلمی که چنان آتش از زمان نمرود بوده و تا امروز نیز، به دست نمرودیان بر جامعه تحمیل می‌شود.

فرآیند منظومه توصیفی

در این منظومه توصیفی نمرودیان نماد عاملان قدرت و حاکمان ظالم است که همیشه آماده اعمال ظلم هستند و دائما در حال افزودن هیمة جان و مال و سرمایه مردمان به حیطة آتش ظلم خویش هستند. این سیستم توصیفی، ظلم را به‌عنوان یک ساختار تاریخی و مستمر و عادت قدرت‌ها تعریف می‌کند.

ماتریس پنهان

آتش به‌مثابه ظلم، بیانگر استمرار قدرت و نظام‌مندی تاریخی استبداد توسط حاکمان است. ماتریس پنهان این بند دلالت دارد که ظلم، یک عمل گذرا نیست، بلکه یک فرآیند مداوم و همیشگی توسط قدرت‌هاست که حاکمان را به سمت استبداد و سلطه‌گری هدایت کرده و مردمان را به‌عنوان قربانیان آتش ظلم و جنون قدرت آن‌ها، چون ابراهیم به سمت فنا و قربانگاه می‌کشاند.

۳-۱-۳. الگوی فکری (استعاره مفهومی): جنگ آتش است.

گستره مفهومی نماد پرکاربرد آتش در ادبیات معاصر به همین نقطه ختم نمی‌شود. علاوه بر مقوله‌های آزادی و ظلم، نماد آتش از جمله نمادهای پرکاربرد ادبیات دفاع مقدس نیز هست که به مفهوم جنگ دلالت دارد. در واقع، می‌توان گفت در یک نگاه استعاری، قلمرو مبدأ آتش به قلمرو مقصد جنگ دلالت می‌کند. این سمبل ۱ بار در بیت زیر از اشعار ابتهاج در مفهوم جنگ، مورد استفاده قرار گرفته است.

از آتش گذشتند با جان پاک که پاکان از آتش ندارند باک
(ابتهاج، ۱۳۹۳: ۱۲۹).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با آتش و جنگ در این بیت شامل: عبور و گذشتن، جان، پاک، پاکان (شهادت و مبارزان)، بی‌باک، و ... هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر ماهیت خطرناک و جان‌سوز، و در عین حال، آزمایش‌گر و طهارت‌بخش جنگ به‌مثابه آتش تأکید دارد و آن را به میدان امتحان و شجاعت تبدیل می‌کند.

فرآیند منظومه توصیفی

منظومه توصیفی این بیت، از عبور و گذشتن پاکان و رزمندگان بی‌باک، از آتش جنگ، و آن‌هم درحالی که جان خود را بر کف گرفته‌اند، شروع شده و به این اصل و پیام فرهنگی-اخلاقی ختم می‌شود که «پاکان از آتش ندارند باک». آتش در این سیستم توصیفی شاید بنابه خاصیت تطهیر و تجزیه‌گری خود، میدان جنگ و محل سنجش و آزمون پاکی است. پاکی و شجاعت، دو عاملی هستند که اجازه می‌دهند فرد از فضای جنگ عبور کرده یا به دل آن بزند.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت جنگ را به‌مثابه آزمون شجاعت و پاکی و ایمان معرفی می‌کند. تلمیح پوشیده این بیت به داستان سیاوش یا حضرت ابراهیم، و نیز تشبیه دفاع مقدس به این دو روایت مقدس نیز مورد توجه است. ماتریس پنهان این بیت، دلالت می‌کند که جنگ، میدانی سخت و سوزان است که تنها از انسان‌های پاک و شجاع می‌توانند بدون ترس از آن عبور کنند و در واقع، آتش جنگ اگرچه نابودگر و مخرب، اما به نوعی تطهیرکننده و غربال‌گر اخلاقی است.

این سمبل توسیعی ادبیات معاصر و دفاع مقدس، در اشعار سیمین نیز، ۸ بار در مفهوم جنگ آمده است.

ز گدازه های آتش، شب و روز در کشاکش
چو خیال من مشوش شده ذهن آسمانم
(بهبهانی، ۱۳۹۹: ۶۲۱).

فرآیند انباشت

در این بیت نیز، واژگان مرتبط با آتش و جنگ شامل: گدازه، کشاکش، مشوش، ذهن، آسمان و ... هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر ماهیت فرساینده، طولانی و پرمخاطره جنگ تأکید دارد که اثر آن در همه ابعاد جامعه و کشور آشکار است.

فرآیند منظومه توصیفی

گدازه های آتش جنگ به عنوان عامل ایجاد آشوب و آشفتگی خود را در کشاکش شب و روز نیز نشان داده و در نهایت منجر به مشوش شدن ذهن آسمان وطن شده است. سیستم توصیفی بیت نشان می دهد که جنگ، تنش و درگیری مداوم را به وجود می آورد و آرامش محیط فیزیکی و فکری را بر هم می زند.

ماتریس پنهان

آتش جنگ به مثابه آشفتگی مدام و همه جانبه است. ماتریس پنهان این بیت دلالت دارد که جنگ، فرآیندی مداوم و آزاردهنده است که با سوزاندگی خود، همه چیز را ذوب و آشفته می کند.

بر صفحه ژرفای کبود
آتش به چکاچاک فزود
از آشتی آنجا خبری
با نامه بری باید و نیست
(همان: ۶۲۸).

فرآیند انباشت

واژگان انباشت شده مرتبط با آتش و جنگ در این بیت، ژرفا، کبود، چکاچاک، آشتی (نقطه مقابل جنگ)، و نامه بر (نماد صلح) هستند. در این بیت، فرآیند انباشت، بر افزایش شدت درگیری و عدم امید به صلح تأکید دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

آتش درگیری مسلحانه در ژرفای کبود آسمان وطن افزایش یافته است. نتیجه این آتش نبود هیچ عامل صلح است. سیستم توصیفی این بیت نشان می دهد که آتش جنگ و درگیری مسلحانه هیچ راه ارتباطی برای صلح باقی نمی گذارد.

ماتریس پنهان

آتش جنگ در حال شعله کشیدن و افزایش درگیری های نظامی و قطع امید از صلح است. ماتریس پنهان بیت دلالت دارد که جنگ، به مرحله ای رسیده که در آن، تنها صدای سلاح و شلیک شنیده می شود و حتی فرستادن پیام صلح و آشتی غیرممکن است. هرچند حسین منزوی اشعار و نمادهای زیادی در خصوص دفاع مقدس دارد؛ اما در اشعار خود از نماد آتش به عنوان رمز جنگ بهره نمی یابد؛ ولی این نماد در مفهوم جنگ ۲ بار هم در اشعار قیصر تکرار شده است.

مزرعه شمع که آتش گرفت
خرمن خاکستر پروانه هاست
(امین پور، ۱۴۰۱: ۳۴۰).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با آتش و جنگ شامل: مزرعه، شمع، خرمن، خاکستر، و پروانه ها است. فرآیند انباشت بیت فوق بر نابودی دسته جمعی قربانیان بی گناه وطن در آتش جنگ دلالت دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

آتش گرفتن مزرعه شمع نماد نابودی جوانان جان بر کف وطن است که منجر به تبدیل فضای جامعه به خرمنی از خاکستر پروانه ها می شود. سیستم توصیفی این بیت نشان می دهد، درحالی که جنگ یک عامل نابودگر و مخرب است و قربانیان را به صورت انبوه به سوی مرگ می کشاند؛ اما از طرف مقابل فرهنگ ایثار و شهادت در میان جوانان وطن گسترش یافته و آنان را پروانه وار بی باک

از این آتش سوزان کرده‌است. پروانه‌هایی که سرانجام با شهادت و سوختن و فنا در این آتش، مزرعه وطن خویش را به خرمن خاکستر خویش تبدیل کرده‌اند.

ماتریس پنهان

تاکید این بیت بر گسترش تخریب جنگ به مثابه آتش، ماتریس پنهان آسیب جمعی و خسارات روحی و جسمی مبارزان آزادی و نهایتاً تمام جامعه را بازگو می‌کند. ماتریس این بیت دلالت می‌کند که جنگ، رخدادی ویرانگر و پر مخاطره است که آثار آن از پیکر پروانه‌های شهادت طلب، انبوهی از خاکستر برجای می‌گذارد.

موسیقی شهر با نگر رودارود است خنیاگری آتش و رقص دود است

(همان: ۴۴۱).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمروهای آتش و جنگ، شامل: دود، موسیقی، بانگ، رودارود (شیون و زاری)، خنیاگری، رقص و دود است. فرآیند انباشت این بیت، به واسطه توصیفی حسی - شنیداری و بصری از فضای شیون و زاری و غم و اندوه جنگ، دلالت «استعاره جنگ آتش است» را رقم می‌زند.

فرآیند منظومه توصیفی

در این منظومه توصیفی، فضای حزن‌انگیز جامعه جنگ‌زده به نحوی توصیف شده که تنها موسیقی شهر «بانگ رودارود» و فریادهای شیون و عزای زنان بر عزیزان از دست رفته است و تنها هنر قابل مشاهده، هنرنمایی و رقص آتش و دود جنگ است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت، جنگ را به مثابه عامل تخریب و تغییر فضای مادی و روحی جامعه نشان می‌دهد. مفهوم درونی این بیت به این نکته دلالت دارد که آتش جنگ، تمامی مظاهر حیات روانی و فرهنگی جامعه را نابود کرده و به جای آن، تنها صدای اندوه و شیون و تصویر ویرانی را گسترانده است.

۳-۲. تحلیل نشانه-معناشناختی نماد «خون»

۳-۲-۱. الگوی فکری (استعاره مفهومی): آزادی خون است.

نماد خون از دیگر نمادهای پرکاربرد ادبیات اجتماعی معاصر است. این نماد نیز نه تنها کاربرد فراوانی در شعر شاعران معاصر دارد، بلکه گستره و دایره مفهومی فراوانی را پوشش داده است. خون اغلب سمبل شهادت است؛ اما منزوی آن را به علاقه سببیه، در مفهوم آزادی نیز به کار برده است. به عبارت دیگر در این نگاه، خون نه به عنوان نماد مستقیم مرگ یا شهادت، بلکه به عنوان علت، منشأ یا بستر ظهور آزادی دلالت می‌یابد و قلمرو مبدأ خون را باید دال بر قلمرو مقصد آزادی دانست. پس در واقع، خون سمبلی دگرگون شده (متحول)، و مجازی از آزادی است. این سمبل ۲ بار در اشعار منزوی در مفهوم آزادی تکرار شده است.

شعر من از قبیله خون است، خون من فواره از دلم زد و آمد کلام شد

(منزوی، ۱۳۹۹: ۸۲).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ خون، قبیله، فواره، دل و کلام هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر وفور فرهنگ آزادی‌خواهی در هویت جمعی ایرانیان تأکید دارد. آزادی فرهنگی است که مانند خون در وجود و رگ‌های ایرانیان است و این خون آزادی‌خواهی که امری نژادی و دیرینه در نهاد قومی و ملی ایرانیان است، در وجود شاعر به صورت شعر او متبلور شده است. شعر و بیانی که خود نقطه مقابل خفقان و ظلم است.

فرآیند منظومه توصیفی

در این منظومه توصیفی فرهنگ آزادی و خون به عنوان هویت ملی ایرانیان و شعر نهادین ملت و قبیله شاعر تعریف می شوند. مطابق این منظومه توصیفی شعر شاعر از قبیله خون و آزادی است. آزادی مانند خون در رگ های او و هم میهنانش جریان دارد و از شدت قلیان و جوشش آزادی خواهی به فوران آمده، و به صورت شعر از لبان او جاری شده است.

ماتریس پنهان

خون و آزادی به مثابه هویت اصیل و تجلی آرمان شاعر و حق بیان رهایی بخش است. ماتریس پنهان این بیت، دلالت بر این نکته دارد که جوشش و جریان خون آزادی در رگ ها، همان چیزی است که در شعر شاعر و معاصران او قابل رؤیت است. این شعر آزادی از دیگرسو، ریشه و اساسی دیرینه در خون ملت شاعر دارد.

خون به رگ ها، جان به تن ها جوش شادی می زند
زود باشد پر شود این جام و سرشاری کنیم
(همان: ۹۴).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ خون و مقصد آزادی، جان، جوش زدن، شادی، پر شدن، جام و سرشاری هستند. فرآیند انباشت در این بیت، بر تزریق روح حیات و شادی به واسطه خون آزادی خواهی و انتظار برای تحقق کامل آرمان آزادی تأکید دارد. در واقع، آزادی از نظر شاعر همان حس جریان و جوشش خون در رگ هاست که از منظر زیستی نیز، سبب شادی و نشاط خواهد بود.

فرآیند منظومه توصیفی

آزادی به واسطه خون پر جوش و خروش که در رگ های آزادی خواهان جریان دارد، شادی را در دل ها و جان ها گسترانده است و این جوشش، پیش زمینه ای برای پر شدن جام آزادی خواهان و سرشاری جامعه از می آزادی است. در این سیستم توصیفی، خون مرگ و شهادت نبوده، بلکه آزادی و عامل حیات و نشاط است که افراد را به انتظار کمال رهایی وامی دارد.

ماتریس پنهان

آزادی به مثابه خون حیات انقلابی و آزادی خواهی را در رگ های جامعه تزریق کرده است. ماتریس پنهان بیت دلالت بر این نکته دارد که آنچه نیروی محرک زندگی و شوراجتماعی است، آزادی است.

۲-۲-۳. الگوی فکری (استعاره مفهومی): ظلم خون است.

اما نماد خون، سمبل توسیعی - طبیعی و مجازی از ظلم نیز است و در این مفهوم، بیشتر از مفهوم آزادی کاربرد دارد. در این نگاشت، خون به عنوان نماد مستقیم سرکوب و کشتار و جنایات قدرت عمل می کند که همگی از پیامدهای مستقیم ظلم قدرت ها هستند. در واقع، در این نگاشت استعاری، قلمرو مبدأ خون، به قلمرو مقصد ظلم و خونریزی و خون خواری دلالت کرده است. این سمبل ۵ بار در شعر سایه در مفهوم ظلم استفاده شده است.

زین تخت و تاج سرنگون
ای شاهدان بزم کین
تاکی رود سیلاب خون
پیمانها پر خون کنید
(ابتهاج، ۱۴۰۱: ۴۳۸).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو خون و ظلم شامل: سیلاب، تخت و تاج، سرنگون، بزم، کین، و پیمانهای پر خون هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر منشأ قدرت و حکومت های ظالم و تلفات انسانی و جانی تأکید دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

آنچه نتیجه مستقیم تخت و تاج ها و حکومت های ظالم است که محکوم به سرنگونی هستند، سیلاب خون است. آزادی خواهان در این سرکوبگری ها و اعمال قدرت های شدید که بزمی از کین و نفرت به راه انداخته است، پیمانهای کشی و سرمستی می کنند. سیستم

توصیفی این بیت، نشان می‌دهد که ظلم و سرکوب که تنها ابزار قدرت‌های استبدادی است اگرچه پیامدی چون حجم کشتارها و نابودی انسان‌ها را در پی دارد؛ اما در مقابل، آزادی‌خواهان را نیز، جسورتر و بی‌باک‌تر کرده و در میدان آزادی‌خواهی پیمان‌کش و سرمست می‌کند.

ماتریس پنهان

خون به مثابه پیامد مستقیم ظلم و سرکوب قدرت، شیوه و روش استبداد است. ماتریس پنهان بیت، دلالت بر این دارد که خون، هزینه اصلی شکست یا جابجایی قدرت‌ها و از طرفی، همین ظلم و سرکوب‌هاست که آزادی‌خواهان را بر میدان‌داری و حضور اجتماعی تشویق می‌کند.

«آری ز درون این شب تاریک/ ای فردا من سوی تو می‌رانم/ [...] در دامن پاک توست ای فردا/ پایان شکنجه‌های خون‌آلود» (ابتهاج، ۱۳۸۶: ۷۰-۶۹).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو خون و ظلم در این بیت، خون‌آلود، شب، تاریک، شکنجه، فردا (آرمان‌رهایی و نقطه مقابل شب و ظلم) و دامن پاک هستند. فرآیند انباشت این بند، بر تقابل ظلم و خون و شکنجه قدرت‌های ظالم، با امید فردای آزادی در دل آزادی‌خواهان دلالت دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

شکنجه‌های خون‌آلود توصیف‌کننده وضعیت خفقان و سرکوب و به قول شاعر شب تاریک قدرت موجود است که پایان آن فقط در دامن پاک فردای آزادی نهفته است. سیستم و صفی بیت نشان می‌دهد که ظلم خون‌بار است؛ اما به امید فردای روشن آزادی می‌توان بر این ظلمت و استبداد فائق آمد هرچند که این راه پراز شکنجه‌ها و مشقت‌هایی باشد که توسط عاملان قدرت بار می‌شود.

ماتریس پنهان

خون نمادی مجازی از ظلم حاکمانی است که دوره‌ای تاریک و شکنجه‌بار را بر جامعه مستولی کرده‌اند. ماتریس پنهان بیت، بیانگر این است که ظلم، فرایند جاری و همیشگی حاکمان ستمگر است که با شکنجه و خونریزی و سرکوب همراه است و تنها امیدی که دل و جان آزادی‌خواهان را در چنین فضایی التیام می‌بخشد، امید فردای روشن آزادی است.

سیمین نیز، ۳ بار از خون در مفهوم ظلم استفاده کرده‌است. این سمبل نیز، چنانچه پیش‌تر گفته شد، براساس معیار کاربرد، مبنا و منشا، از دسته سمبل‌های طبیعی-توسعی و مجازی می‌باشد.

در تاب زخم چرکینش، هرم تب ز مان پیدا از چشمه شرائینش، خونا به زمین جاری

(بهبهانی، ۱۳۹۹: ۷۵۰).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمروهای خون و ظلم، زخم، چرک، تب، زمان، چشمه، و خونابه و زمین هستند. فرآیند انباشت بیت، بر بازتاب ظلم خونین حاکمان و قدرت به مثابه تب و بیماری در تمام جامعه و حتی بازتاب خونابه زمین در چشمه‌هایی که قدرت‌ها در فضای سرکوب از خود رو می‌کنند، دلالت دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

فضای جامعه زیر ستم شاعر به نحوی است که به جای آب پاک حیات‌بخش، خونابه زمین از چشمه‌ها جاری است. سیستم توصیفی بیت، بیانگر شدت ظلم و سرکوب عاملان قدرت است که گویی در هر زخمی که بر آزادی‌خواهان می‌زنند، فضای دردی عمومی و خونابه و شیرۀ چرکین زمین را بازتاب می‌دهند. توصیفات بیت، بیانگر حجم و شدت سرکوب‌گری‌ها و ظلم خون‌آلود حاکمان مستبد است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان بیت، بر این نکته دلالت دارد که ظلم به مثابه خون انسان‌ها و خونابه زمین به دست ظالمان و استبدادگران در جامعه جاری است. این ظلم و سرکوب‌هاست که نه تنها روح جامعه را تب‌آلود و بیمار کرده، بلکه حتی خونابه زمین را نیز، از درون آن جاری ساخته و چشمه‌ها و طبیعت را نیز، زیر فضای تشنزا و جنایت‌بار خود، آلوده کرده‌است.

ماجرا بود زخم و خون ماحصل بود اشک و غم
(همان: ۱۰۴۹).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ خون و مقصد ظلم، زخم، خون، ماجرا، ماحصل، اشک و غم هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر رابطه علی و معلولی میان رخداد‌های اجتماعی و سرکوب‌های قدرت، با فضای روحی و احساسی جامعه دلالت دارد. به بیان دیگر، از نگاه شاعر در فضای سرکوب‌گری و ظالمانه‌ای که قدرت بر جامعه بار داشته‌است، تمام ماجرا شکست خون‌آلود قیام‌های آزادی‌خواهانه و تمام آنچه حاصل این ماجراست، اندوه و اشک و غم جامعه دردمند و زیر سلطه است.

فرآیند منظومه توصیفی

در این منظومه توصیفی، زخم و خون حاصل از سرکوب‌ها به عنوان ماجرا، مستقیماً عامل اشک و غم و اندوهی اجتماعی به عنوان ماحصل قیام‌ها توصیف می‌شود. این سیستم توصیفی نشان می‌دهد که خونریزی و سرکوب و ظلم قدرت‌ها نه تنها متوجه جان و تن آزادی‌خواهان، بلکه زخمی عمیق بر روان جامعه است و اندوه و یاس را در فضای فکری عمومی می‌پراکند.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان بیت بالا بر نکته‌ای عمیق دلالت دارد، آن هم اینکه سرکوب و قدرت‌نمایی حاکمان مستبد و کشتارها و خونریزی‌های آنان در راستای حفظ و اعمال قدرت، نه تنها مایه آسب‌های جسمانی به آزادی‌خواهان است، بلکه نابودکننده روح اجتماعی و آزادی‌خواهی در دل مردم است. در واقع، قدرت‌های استبدادی با اعمال نفوذ و کشتار علیه قیام‌های مردمی، علاوه بر سرکوب هر قیام، روح آزادی را نیز، در دل مردم نابود کرده و آنان را به یاس و اندوه وامی‌دارند.

نماد خون در مفهوم ظلم، در اشعار حسین منزوی نیز، ۶ بار تکرار شده‌است.
ترسم که موج فتنه دلم را به خون کشد وین کشتی شکسته به کام اندرون کشد
(منزوی، ۱۳۹۹: ۱۵۷).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ خون و مقصد ظلم، موج، فتنه، به خون کشیدن، کشتی شکسته و به کام اندرون کشیدن هستند. فرآیند انباشت بیت، بر خطر قریب‌الوقوع نابودی و سرکوب آزادی در اندیشه‌های مردم توسط قدرت دلالت دارد. ظلم گسترده و بی‌رحمانه‌ای که نه تنها متوجه جان‌ها، بلکه نابودکننده آرمان انسانی جامعه نیز است.

فرآیند منظومه توصیفی

در فرآیند منظومه توصیفی این بیت، آرمان رو به زوال آزادی در توصیفی ناامیدانه، به کشتی شکسته‌ای تشبیه شده‌است که در برابر موج‌های فتنه‌گری و ظالمانه قدرت، در حال غرق شدن و نابودی است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت نیز، بر این نکته دلالت دارد که عامل سرکوب و کشتار، ته‌مانده‌های آرمان آزادی را در دل مردم نابود خواهد کرد. فتنه‌گری کار قدرت‌هاست، و از آن جهت سرکوب و ظلم آنان فتنه معرفی شده‌است که در فرآیندی کاملاً آگاهانه، قدرت‌ها با هرگونه اعمال نفوذ و سرکوب، علاوه بر تلفات جانی که بر مردم بار می‌دارند، آرمان‌ها و اندیشه‌های آزادی‌خواهی را نیز در دل و روح آنان کشته، و در بلای ظلم خود غریق می‌سازند.

با ما شبی نبود که در خون سفر نکرد
این خانه بی‌هراس، شبی را سحر نکرد
(همان: ۳۳۹).

فرآیند انباشت

واژگان انباشته مرتبط با قلمروهای خون و ظلم، سفر در خون، شب (که خود نماد ظلم و خفقان است)، از طرفی «شبی نبود که...» بر تداوم ظلم تأکید دارد، خانه (نماد جامعه و میهن)، هراس و در نهایت سحر (که نماد رهایی و آزادی است) هستند. فرآیند انباشت، بر تداوم بار ظلم و خفقان در جامعه دلالت دارد. ظلمی که هر شب متوجه این میهن است و گویی تمام تاریخ آن را به شب ظلمت تبدیل کرده است.

فرآیند منظومه توصیفی

منظومه توصیفی این بیت، بر تداوم ظلم قدرت‌های حاکم بر جامعه دلالت دارد. سفر در خون، کار هرشب جامعه و میهن شاعر است. شاعر از ابعاد و حجم ظلمتی که همیشه علیه ملت و میهنش بار شده گله دارد و معتقد است این میهن و مردمش هرشب در جستجوی سحر آزادی، در خون و تاریکی سفر می‌کنند.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان بیت، بر دو نکته دلالت دارد. اول آنکه حیات در سایه ظلم بدون تجربه خونریزی‌ها یا به قول شاعر «سفر در خون» ممکن نیست. دوم آنکه این حیات خونین در جستجوی آرمان آزادی، گویی سرنوشت همیشگی ملت و میهن شاعر بوده است. ظلم دردی است که شاعر و میهنش گویی هرشب آن را تحمل کرده‌اند، و آزادی آرمانی است که این صبر و تحمل را به شاعر و هم‌میهنانش عطا کرده که حتی اگر در خون، اما از این سفر خونین به سمت سپیده آزادی باز نایستند.

۳-۲-۳. الگوی فکری (استعاره مفهومی): شهید/شهادت خون است.

نماد خون یکی از پرکاربردترین سمبل‌های شعر معاصر است که بیش از تمام مفاهیمی که تاکنون گفته شد، به مفهوم شهادت دلالت دارد. در نگاه معناشناختی می‌توان گفت، قلمرو مبدأ خون در این نگاه استعاری، به قلمرو مقصد شهادت تأکید دارد. خون در این نگاه استعاری، سمبلی مجازی است. نماد خون در مفهوم شهادت، بر مبنای تشبیه نبوده، بلکه بر مبنای مجاز به علاقه سببیه، به مفهوم نمادین شهید و شهادت دلالت دارد. به عبارت دیگر، خون از آن جهت که ماده و مایه حیات است، و اتلاف و نابودی آن مساوی با نابودی فرد است، به مثابه شهادت فرض شده است؛ یعنی ریخته شدن خون، مساوی با نابودی جان فرد است. پس چه بگوئیم شهادت و مرگ، چه بگوئیم خون، هر دو در یک مفهوم افاده معنا می‌کنند. این نماد مجازی در اشعار هوشنگ ابتهاج مجموعاً ۲۲ بار در مفهوم شهادت تکرار شده است.

«بنگر کزین ره پر خون/ خورشیدی خجسته دمید» (ابتهاج، ۱۴۰۱: ۴۳۵).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو خون و شهادت، ره، پر خون، خورشید، خجسته و دمیدن هستند. فرآیند انباشت این بیت، برخلاف ابیات مرتبط با نگاه استعاری «خون ظلم است»، فضایی روشن و آرمانی در کنار واژه خون رقم می‌زند. به عبارت دیگر، در این نگاه استعاری خون و فداکاری و ایثار با آن، مستقیماً مرتبط با آرمان آزادی به کار رفته و عاملی برای دستیابی به آن روشنایی رهایی فرض شده است.

فرآیند منظومه توصیفی

فرآیند منظومه توصیفی این بند، بر پرمخاطره بودن راه آزادی دلالت دارد. آزادی راه پرخونی است که تمام خون‌ها و فداکاری‌هایی که در راستای آن می‌شود، در واقع، منجر به دستیابی به آن آرمان خواهد بود. همچنین آزادی خورشیدی خجسته توصیف شده که بر روح جامعه می‌دمد، و پاسخ مستقیم خون‌هایی است که در این راه تقدیم شده است.

ماتریس پنهان

در این بند شعر، ماتریس پنهان بر این نکته دلالت دارد که آزادی راه پرخونی است که برای طی این راه نیاز به فداکاری‌هاست. خون شهادت است، پس آزادی راه پر شهادتی است. لازمه دست‌یابی به آن خورشید بلند و روح‌بخش، شهادت‌ها و ایثارهای آزادی‌خواهان است.

ابتهاج شاعر و انسانی دردمند است که شهادت و آزادی خواهی را در تمام دنیا مورد توجه و ستایش قرار می‌دهد و حتی به شهدای فلسطین نیز، اشاره می‌کند:

«دیرگاهی است که از پیکر مجروح فلسطین شب و روز/ خون فرو می‌ریزد» (همان: ۱۷۰).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمروهای خون و شهادت، پیکر، مجروح، خون فرو ریختن، دیرگاه، شب و روز و فلسطین هستند. فرآیند انباشت این بند، بر تداوم شهادت‌طلبی‌های مردم فلسطین در راستای تحقق آرمان آزادی شان دلالت دارد. در واقع، آن خونی که دیرگاهی است شب و روز از پیکر فلسطین فرو می‌ریزد خون آزادی خواهی و شهادت‌طلبی آنان است.

فرآیند منظومه توصیفی

در این بیت، منظومه‌های توصیفی دیرگاه و شب و روز، بر تداوم فرهنگ شهادت‌طلبی دلالت دارند. به عبارت دیگر، از نظر شاعر شهادت در فلسطین، یک حادثه‌ی مقطعی نیست؛ بلکه یک وضعیت دائمی و مستمر و قربانی شدن یک ملت و یک هویت جمعی است که در برابر تجاوز و ستم دشمن به پیکری خونین تشبیه شده‌است.

ماتریس پنهان

خون به مثابه شهادت فرهنگی در حال استمرار و تداوم در دل یک ملت و هویت جمعی است. فارغ از تمام نگاه‌های فکری و سیاسی قدرت‌های جهانی، این مردم فلسطین‌اند که این فرهنگ را برای تحقق آرمان میهن‌دوستی و آزادی در دلشان حفظ داشته‌اند. سمبل توسعه - طبیعی و مجازی خون در مفهوم شهادت، در اشعار سیمین بهبهانی نیز، ۳۱ بار تکرار شده‌است.

سرودم گر توان بخش ابرمردی نشد، باری کلامم نوحه‌یی بر لاشه‌یی خونین، چرا باید؟

(بهبهانی، ۱۳۹۹: ۴۶۹).

فرآیند انباشت

از جمله واژگان مرتبط با قلمروهای خون و شهادت، لاشه، خونین، ابرمرد (شهید و مبارز)، نوحه، سرود، توان بخش و کلام هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر ماهیت تلخ و سوگوارانه شهادت که بیش از هر سرود قدرت‌بخش، مایه ارزش و اعتبار این فرهنگ می‌شود، تأکید دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

در این بیت، منظومه توصیفی بر گلایه شاعر از شرایط پیرامون خویش و میهنش دلالت دارد. شاعر شاکی از آن است که اگر کلامش قوت قلب مبارزان و ابرمردان آزادی‌خواه نیست، به چه گناهی باید این کلام و شعر و سرود را در عزا و رثای آنان به کار برد. منظومه توصیفی این بیت، برابعد کشتارها و شهادت‌ها و وجود فضای حزن‌انگیز اجتماعی دلالت دارد که حتی روح هنری را در خود محصور کرده، و شاعری را به مرثیه‌گری تبدیل کرده‌است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت، بر انبوه شهادت‌ها و فضای حزن‌انگیز جامعه اشاره دارد؛ فضایی که در آن هنر و سرود و آوازخوانی که می‌توانست قوت قلب‌ها باشد، جای خود را به مرثیه‌سرایی و غم و اندوه در حسرت جان‌های شهید داده‌است.

شمشاد گلگون است، رویده در خون است در هیچ باغ اینسان، سرو و صنوبر نیست

(همان: ۵۹۳).

فرآیند انباشت

از جمله واژگان مرتبط با قلمرو خون و شهادت، گلگون، رویش، شمشاد، سرو و صنوبر هستند. فرآیند انباشت این بیت، با کنار هم قرار دادن چندین واژه مرتبط چون: سرو، صنوبر، شمشاد و ... که همگی در ادب فارسی معاصر نماد شهدا و آزادی خواهان‌اند، به تبیین استعاره مفهومی «خون شهادت است» دلالت دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

منظومه توصیفی این بیت، بر فرهنگ ایثار و شهادت دلالت دارد. شاعر شهدا را شمشادها و سرو و صنوبرانی می‌انگارد که در خون روئیده‌اند. این خون شهادت است. این فرهنگ شهادت آبخور و پرورش دهنده تمام آزادی خواهان و شهدا است. سروی که از خون تغذیه می‌کند و در خون روئیده شهید است و گویی از ابتدا برای شهادت پرورش یافته‌است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت، خون را به مثابه فرهنگ شهادت و پایداری و استواری به نمایش می‌گذارد. سروها و صنوبرها شهیدانی هستند که به صورت دیرینه در بالین چنین فرهنگی پرورش یافته‌اند و از آن تغذیه شده‌اند. بنابراین، شهادت طلبی تنها چیزی است که از چنین سرو و شمشادهایی انتظار می‌رود. به بیان بهتر، ماتریس پنهان بیت، فرهنگ شهادت را به عنوان بستر فرهنگی و معنوی جامعه آزادی خواه مطرح داشته‌است.

نماد خون در مفهوم شهادت، در اشعار منزوی نیز، ۶۶ بار تکرار شده‌است.

داغ تو ماندگار است، چندان که یادگار است از خون، هزار لاله، بر بیرق بهاران

(منزوی، ۱۳۹۹: ۱۱۳).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو خون و شهادت شامل: داغ، ماندگار، یادگار، خون، هزار، لاله، بیرق و بهاران هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر جاودانگی شهدا و یاد آنان و ماندگاری فرهنگ شهادت تأکید دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

در منظومه توصیفی این بیت، هزار لاله خونین به عنوان رد یادگاری از شهید، بر بیرق بهار آزادی نقش بسته است. این سیستم نشان می‌دهد که فرهنگ شهادت، اثری ماندگار از جامعه آزادی خواه است و شهدا زینت و گوهر بیرق آزادی هستند.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت، بر انبوه شهدا (هزار لاله) و ماندگاری فرهنگ شهادت و جاودانی نام و یاد شهدا دلالت دارد.

خواب خوش باد شما را که در آن هنگامه خواب خونین شما آیت بیداری بود

(همان: ۱۳۴).

فرآیند انباشت

از جمله واژگان مرتبط با قلمرو خون و شهادت می‌توان به خواب خوش، هنگامه، خواب خونین، آیت و بیداری اشاره کرد. فرآیند انباشت این بیت، بر شهادت به مثابه آگاهی جمعی تأکید دارد. خواب خونین شهادت، همان فرهنگ بیداری و آگاهی اجتماعی است.

فرآیند منظومه توصیفی

خواب خونین شهید، به عنوان نشانه و آیت بیداری برای جامعه عمل می‌کند. سیستم توصیفی این بیت نشان می‌دهد که شهادت، عامل گسترش فرهنگ آزادی و آگاهی جمعی است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت بیان می‌دارد که فرهنگ شهادت به‌عنوان عامل آگاهی و بیداری جمعی است. شهادت اگرچه خوابی خونین، اما نشان از بیداری انسانی و آرمانی جامعه است. خون شهید و پیامد شهادت او به‌عنوان پیام و نشانه استواری و بیداری اجتماعی است.

نماد خون در مفهوم شهادت در اشعار قیصر امین‌پور نیز، ۱۹ بار تکرار شده است.

قومی از زخم و خون نسل در نسل / از تبار جنون پشت در پشت
(امین‌پور، ۱۴۰۱: ۳۵۴).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمروهای خون و شهادت شامل: زخم، خون، نسل، تبار، جنون و پشت در پشت بودن می‌شود. فرآیند انباشت این بیت، بر بازتاب شهادت به‌عنوان میراثی معنوی و عنصری فرهنگی در تاریخ میهن و جامعه شاعر دلالت دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

فرآیند منظومه توصیفی این بیت، خون را به‌عنوان نماد فرهنگ شهادت، و این فرهنگ را هویتی جمعی و دیرینه و میراث نسل‌ها و ادوار مختلف تاریخ میهن شاعر معرفی کرده است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت، دال بر آن است که فرهنگ شهادت و خون شهید، دارای ریشه‌ای هویتی و جمعی در نسل‌های مختلف یک ملت است که آن را پشت به پشت از یکدیگر فراگرفته و به نسل‌های بعد انتقال داده‌اند. در این ماتریس، شهادت‌طلبی به‌عنوان فرهنگی همیشگی و دیرینه در حیات اجتماعی شاعر و هم‌میهنانش معرفی شده است.

«آن روز/ بگشوده بال و پر/ با سر به سوی وادی خون رفتی» (همان: ۳۶۹).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو خون و شهادت، بال و پر، گشودن، سر، و وادی هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر شهادت به‌مثابه انتخابی برخواسته از آگاهی و عزم راسخ تأکید دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

شتافتن شهدا و آزادی‌خواهان به سوی شهادت در این منظومه توصیفی به‌صورت «با سر رفتن به وادی خون» و در حالتی «بال و پر گشوده» و رضا و میل کامل نمایان شده است. سیستم وصفی بیت، بر این نکته اشاره دارد که شهادت‌طلبی، رفیع‌ترین شکل آزادی‌خواهی است.

ماتریس پنهان

در این بیت، ماتریس پنهان بر ارادی بودن فرهنگ آزادی‌خواهی و عزم راسخ جامعه بر شهادت‌طلبی دلالت دارد. مطابق این ماتریس، شهادت باور و انتخابی اجتماعی است که مبارزان و آزادی‌خواهان با فراغ بال و آسایش خاطر به سمت آن گام برمی‌دارند.

۳-۳. تحلیل نشانه-معناشناختی نماد «گل»

۳-۳-۱. الگوی فکری (استعاره مفهومی): آزادی/ آزادی‌خواه گل است.

گل، سمبل آزادی است. در این نگاشت، گل، غنچه، سبزه و شکوفه بر تجدید حیات، نشاط، کوتاهی عمر، زیبایی و لطافت دلالت دارند که همگی به قلمرو مقصد مفهوم آزادی و یا آزادی‌خواهی مرتبط می‌شوند. در اشعار سیمین بهبهانی، ۸ بار از گل، ۱ بار از سبزه، ۱ بار غنچه، و از سمنبر و سوسن و بنفشه هرکدام ۱ بار در مفهوم آزادی استفاده شده است.

سبز تر از سبز دل من، رسته گل از آب و گل من / راست اگر خصم بهارید، نیز مرا وامگذارید

(بهبهانی، ۱۳۹۹: ۷۴۹).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو گل و آزادی، رستن، سبزی، دل، آب، گل، خصم و بهار هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر ماهیت درونی و ریشه قومی و ملی آزادی و پیوند ناگسستنی آن با جامعه شاعر تأکید دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

رویش گل از آب و گل شاعر و سر سبزی دل او نمایانگر گسترش آزادی از درون هویت اجتماعی و ملی شاعر و هم‌میهنانش است. منظومه توصیفی این بیت، آزادی را به‌عنوان هویتی مختص به جغرافیا و تاریخ میهن شاعر فرض داشته‌است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت، آزادی را به‌مثابه گلی روئیده از آب و گل تاریخ و میهن شاعر ارائه کرده‌است. این آرمان به‌عنوان هویت و بافت فکری جامعه ایرانی معرفی شده‌است.

انگار هرگز دریچه‌ای، بر باغ گل وا نکرده‌ام
این تازگی این شکفتگی، بیش است از حد باورم
(همان: ۹۲۱).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو گل و آزادی، باغ، گل، شکفتگی، تازگی، و باور هستند. فرآیند انباشت این بیت، شکفتگی و تازگی گل را به پیام آزادی تشبیه کرده‌است.

فرآیند منظومه توصیفی

شاعر در این منظومه توصیفی، باز کردن دریچه بر باغ گل را به‌مثابه دست‌یابی به آزادی تلقی داشته‌است. تازگی و شکفتگی که در پی رهایی و آزادی در جامعه رواج یافته‌است، فراتر از حد باور شاعر است و گویی او تازه دریچه‌ای به باغ گل آزادی گشوده‌است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت، بر حس نشاط و شور حاصل از آزادی در دل‌های آزادی‌خواهان و باور اجتماعی دلالت دارد. این شور آزادی تا به حدی است که از ظرفیت باور و خیال شاعر فراتر است.

گل نه‌تنها نماد آزادی، بلکه نماد آزادی‌خواهان نیز، است و دلالت آن بر مفهوم اخیر شاید بر اساس همان نازکی، زودرنجی، و پامال شدن به دست ظالمان و مخدوش‌کنندگان آزادی است. این سمبل توسیعی-طبیعی، در هر دو مفهوم آزادی و آزادی‌خواهی، ۱۰ بار به‌صورت گل، ۲ بار غنچه، و ۲ بار به‌صورت شکوفه در اشعار قیصر تکرار شده‌است.

چه اشکال دارد پس از هر نماز
دو رکعت گلی را عبادت کنیم؟
(امین‌پور، ۱۴۰۱: ۶۳).

فرآیند انباشت

از جمله واژگان مرتبط با آزادی و آزادی‌خواهی شامل: گل، عبادت، و نماز هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر تقدس و ارزشمندی مقام آزادی تأکید دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

منظومه توصیفی این بیت، آزادی و آزادی‌خواهان را ابتدا به‌مثابه گل، و سپس در مرحله‌ای دیگر این گل را به‌مثابه قبله‌گاهی ستودنی و قابل پرستش جلوه داده‌است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت، بر تقدس و ارزشمندی آرمان آزادی و مقام آزادی‌خواهان دلالت دارد. از نظر شاعر هیچ تفاوتی میان آرمان او و دیگر مبارزان، با قبله عبادت او وجود ندارد.

«کدام کرم پيله بود/ که بال در هوای گل پریدنش نبود؟» (همان: ۱۴۵).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ گل و مقصد آزادی، بال، پریدن، کرم و پیله هستند. فرآیند انباشت بیت، مجموعه‌ای از نمادهای مثبت و دال بر مفهوم آزادی را کنار هم چیده که همگی حول محور آزادی و قصد پریدن افاده معنا می‌کنند.

فرآیند منظومه توصیفی

گل آزادی هدف نهایی رهایی و پریدن است. در این منظومه توصیفی، در واقع انگیزه اصلی هر موجودی به قدر خویش، مانند کرم‌های ابریشم، رهایی از پیله اسارت خویش و بال و پر زدن در هوای آزادی و دست‌یابی به آن است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان بیت، چنین دلالت می‌کند که آزادی آرمانی اساسی همه موجودات به‌ویژه انسان است و همین آرمان است که شور و نشاط و انگیزه پریدن را در نهاد جامعه روشن می‌دارد.

۳-۲-۳. الگوی فکری (استعاره مفهومی): شهید گل است.

علاوه بر مفاهیم فوق، و شاید بیش از همه آنها، نماد گل، سمبل توسیعی - طبیعی از شهید است و به مفهوم شهادت نیز، دلالت دارد. همان‌طور که در خصوص دلالت این نماد، به آزادی خواهان گفته شد، مبنای مفهوم نمادین شهادت نیز برای سمبل گل، شاید زودرنجی و پرپر شدن در باد حوادث و جنگ‌ها، و چیده و پایمال شدن به دست ظالمان و متجاوزان باشد. مطابق این نگاشت استعاری، قلمرو مبدأ گل به قلمرو مقصد شهید معطوف می‌شود. این سمبل طبیعی ۵ بار در اشعار ابتهاج در مفهوم شهادت تکرار شده است. «اما چه باغی؟ دوزخی کانجا/ هر دم گلی نشکفته می‌پژمرد» (ابتهاج، ۱۳۸۶: ۱۹۳).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ گل و قلمرو مقصد شهادت، باغ، دوزخ، گل، شکفتن یا نشکفته، پژمردن و مردم هستند. فرآیند انباشت این بند، بر انبوه شهادت و تکرار مرگ و میر و تبدیل باغ وطن به دوزخ به واسطه حجم کشتارها دلالت دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

گل نشکفته این باغ همانا شهیدان جوان وطن است که مرگ آن‌ها باغ وطن را در تداوم تاریخ به دوزخی عظیم تبدیل کرده است. سیستم وصفی این بیت، نشان می‌دهد که گل شهید است و در این شرایط جنگ و کشتار، نشکفته در حال پژمردن و نابودی است.

ماتریس پنهان

شهید مانند گل نشکفته به مثابه قربانی جوان بلایا و پدیده‌های سیاسی است. ماتریس پنهان این بند شعر، دلالت دارد که جنگ و کشتار از هر نوع عامل اتلاف جوانان و نابودی استعداد های انسانی و همچنین تبدیل فضای معنوی جامعه به دوزخی سهمگین است.

سمبل پرکاربرد گل در مفهوم شهادت، در آثار سیمین بهبهانی نیز، مجموعاً ۳ بار تکرار شده است.

به قتل عام فجیع باغ، کلام تلخ شهادتی ست نداده ام دسته گل به آب؛ به خاک اما سپرده ام

(بهبهانی، ۱۳۹۹: ۱۰۹۵).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو گل و شهید، قتل عام فجیع، باغ، دسته گل، دسته گل به آب دادن، به خاک سپردن، کلام، تلخ، و شهادت هستند. فرآیند انباشت این بیت، بر واقعیت تلخ کشتارها و جنگ اشاره دارد. شاعر در رویکردی بلاغی واژگان گل و شهادت را همراه هم با استفاده از ضرب‌المثل‌های عامه به کار برده است تا مفهوم گل شهید است را القا کند.

فرآیند منظومه توصیفی

منظومه توصیفی این بیت، شاعر را به‌عنوان یک من اجتماعی معرفی کرده است که بدون آن که اشتباهی کرده باشد و اصطلاحاً دسته‌گلی به آب داده باشد، باید دسته گل‌های شهید خود را به خاک بسپارد. سیستم و صفی بیت، بر انبوه کشتارها و حجم زیاد شهدا، و همچنین خاکسپاری آنان و فضای اندوهگین جامعه در چنین شرایطی دلالت دارد.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت، شهید را به‌مثابه دسته گلی قربانی شده ترسیم می‌کند که به‌مثابه قربانی واقعی و عمیق است. انبوه زیاد تلفات جنگ و تکرار خاکسپاری و تشییع پیکر پاک شهدا تجلی فاجعه‌ای انسانی است که من اجتماعی شاعر را به این فکر فرو می‌برد که «آیا خطایی از من سرزده که مستحق تحمل این حجم از داغ و غم هستم؟». نماد گل در شعر حسین منزوی نیز، ۲۰ بار در مفهوم شهادت تکرار شده است.

صد هزاران گل به خاک افتاد و بانگی برنخاست
عندلیبان را چه پیش آمد؟ هزاران را چه شد
(منزوی، ۱۳۹۹: ۱۳۷).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ گل و قلمرو مقصد آزادی، صد هزاران، گل، به خاک افتادن، بانگ، برخواستن، عندلیبان و هزاران هستند. فرآیند انباشت این بیت، علاوه بر کثرت کشتارها و شهدا، تداعی گر بستر خفقان‌زده جامعه و سکوت و انفعال اجتماعی نیز است.

فرآیند منظومه توصیفی

به خاک افتادن گل‌های شهید با برنخاستن بانگی از جامعه همراه است. سیستم و صفی نشان می‌دهد که گستردگی و تعدد کشتارها و شهدا، منجر به سکوت و اندوه و یاس اجتماعی است.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بیت، علاوه بر ابراز شهید به‌مثابه گل، و علاوه بر اشاره به آمار هنگفت تعداد کشته شدگان و شهیدان، بر این امر دلالت دارد که مرگ‌ها و خون‌های ریخته‌شده، جامعه را در نوعی سکوت حاصل از بهت و یاس اجتماعی فرو برده است. نماد گل در اشعار قیصر نیز، ۲۰ بار در مفهوم شهادت استفاده شده است.
«مثل حس جاری رگبرگ‌های یک گل گمنام/ در عبور روزهای آخر اسفند» (امین‌پور، ۱۴۰۱: ۱۰۵).

فرآیند انباشت

واژگان مرتبط با قلمرو مبدأ گل و قلمرو مقصد آزادی: گل گمنام (شهید گمنام)، حس، جاری، رگبرگ‌ها و آخر اسفند هستند. فرآیند انباشت این شعر، بر لطافت، جریان و اصالت شهدای گمنام تأکید دارد.

فرآیند منظومه توصیفی

شهید گمنام مانند گلی است که اگرچه بی‌نشان، دارای حس لطیف و رگبرگ‌های پرتپش است. سیستم و صفی این بند، نشان می‌دهد که شهید گمنام روح و ذاتی لطیف است که حتی در آخر اسفند نیز، بوی بهار آزادی از آن ساطع می‌شود.

ماتریس پنهان

ماتریس پنهان این بند، دلالت بر پیام‌آوری و ابعاد تأثیر حسی و شهودی شهدای گمنام در عین بی‌نشانی بر جامعه دارد. طبق این ماتریس، شهدای گمنام مانند گل‌های زنده و پویا، پیام‌آور بهار آزادی هستند.

۴. نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از این پژوهش در چند بخش به شرح ذیل قابل بیان است:

از بین ۳ نماد مورد بررسی، نماد آتش و خون، به‌عنوان ۲ نماد پایداری، دارای وسیع‌ترین بازه مفهومی هستند. با این توضیح که نماد آتش به ۳ مقوله مهم از مؤلفه‌های ادبیات پایداری، یعنی مفاهیم آزادی، ظلم، و جنگ دلالت دارد. همچنین نماد خون نیز، در ۳ مقوله آزادی، ظلم و شهادت مورد استفاده قرار گرفته‌است. از میان این ۳ نماد، نماد گل کمترین گستره مفهومی را دارد، و تنها در مؤلفه‌های آزادی و شهادت مورد استفاده قرار گرفته‌است.

از نظر آماری، پرکاربردترین نماد از بین ۳ نماد مورد پژوهش، در اشعار ۴ شاعر مذکور، نماد خون است که مجموعاً ۱۵۴ بار در اشعار ۴ شاعر مورد پژوهش، در مفاهیم مختلف به‌کار رفته‌است. پس از آن، نماد گل مجموعاً با بسامد ۷۵ مرتبه تکرار، و سپس نماد آتش با بسامد ۶۴ بار تکرار، در جایگاه‌های بعدی از نظر کاربرد قرار دارند.

از میان شاعران مورد پژوهش، درخصوص استفاده از ۳ نماد آتش، خون و گل، حسین منزوی با بسامد ۱۲۳ بار بیشترین استفاده را از این ۳ نماد پایداری داشته‌است. پس از او سیمین بهبهانی با بسامد ۷۲ مرتبه تکرار قرار دارد. بعد از او، قیصر امین‌پور و هوشنگ ابتهاج، به ترتیب با بسامد ۶۱ و ۳۷ مرتبه تکرار، در جایگاه‌های بعدی از نظر استفاده از این ۳ نماد پایداری قرار دارند.

از سوی دیگر، بنابه مبانی نظری پژوهش حاضر، باتوجه به رویکرد لیکاف و جانسون دلالت نمادین این سه نماد در تمام ابعاد مفهومی شان را می‌توان در قالب هشت نگاشت استعاری و الگوی فکری عمده: «آزادی آتش است، ظلم آتش است، جنگ آتش است، آزادی خون است، ظلم خون است، شهادت خون است، آزادی گل است، و شهید گل است» ملاحظه کرد. همچنین چنانچه پیش‌تر به تفصیل بیان شد، مطابق نظریه ریفاتر نیز، رویکرد هر یک از شاعران در این نگاشت‌های استعاری هشت‌گانه، با استفاده از دلالت‌های نشانه‌گانی عمیق، و با کاربست دو فرآیند معنا‌ساز انباشت، و منظومه توصیفی قابل ملاحظه است. به نحوی که مجموعه واژگان و توصیفات و نشانه‌گان هر شاعر در هر یک از این الگوهای فکری و نگاشت‌های استعاری، بیانگر ماتریس پنهانی است که نگاشت استعاری مدنظر را به دقت هر چه تمام‌تر در ذهن مخاطب بازتولید می‌کند.

جدول ۱. گستره کاربرد، مفاهیم و نگاشت‌های استعاری ۳ نماد در شعر ۴ شاعر

نماد و نگاشت استعاری	هوشنگ ابتهاج	سیمین بهبهانی	حسین منزوی	قیصر امین‌پور
آزادی آتش است	۴ بار	۱۴ بار	۱۷ بار	۵ بار
ظلم آتش است	-	-	۱۲ بار	۱ بار
جنگ آتش است	۱ بار	۸ بار	-	۲ بار
آزادی خون است	-	-	۲ بار	-
ظلم خون است	۵ بار	۳ بار	۶ بار	-
شهادت خون است	۲۲ بار	۳۱ بار	۶۶ بار	۱۹ بار
آزادی گل است	-	۱۳ بار	-	۱۴ بار
شهید گل است	۵ بار	۳ بار	۲۰ بار	۲۰ بار

تعارض منافع

طبق گفته نویسنده، پژوهش حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع است.

منابع

- ابتهاج، هوشنگ. (۱۳۸۶ش). تاسیان. تهران: کارنامه.
- (۱۴۰۱ش). شعر زمان ما: هوشنگ ابتهاج. به کوشش فیض شریفی. تهران: نگاه.
- (۱۳۹۳ش). آینه در آینه. به انتخاب دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی. تهران: چشمه.
- امین‌پور، قیصر. (۱۴۰۱ش). مجموعه اشعار. تهران: مروارید.
- برکت، بهزاد؛ افتخاری، طیبه. (۱۳۸۹ش). نشانه‌شناسی شعر: کاربست نظریه مایکل ریفاتر بر شعرای مرز پرگهر فروغ فرخزاد. «پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی»، سال ۱، شماره ۴، ۱۳۰-۱۰۹.
- بهبهانی، سیمین. (۱۳۹۹ش). مجموعه اشعار. تهران: نگاه.
- پاینده، حسین. (۱۳۹۷ش). نظریه و نقد ادبی. ج ۱ و ۲. تهران: سمت.
- داودی، شکیب؛ صفری، جهانگیر؛ فروزنده، مسعود. (۱۴۰۳ش). جلوه نمادین ظلم و خفقان در اشعار هوشنگ ابتهاج. «ادبیات پایداری»، دوره ۱۶، شماره ۳۰، ۱۶۶-۱۴۱. [10.22103/RL.024.46.4](https://doi.org/10.22103/RL.024.46.4)
- (۱۴۰۳ش). معناشناسی و تحلیل مفهوم عشق به‌مثابه آزادی در اشعار حسین منزوی. «پژوهش‌های معناشناختی متون ادبی»، دوره ۲، شماره ۴، ۱۰۰-۸۰. [10.22034/slt.025.2051863.1077](https://doi.org/10.22034/slt.025.2051863.1077)
- (۱۴۰۴ش). نشانه‌شناسی گفتمانی سه نماد دفاع مقدس در اشعار حسین منزوی (باتلفیق نظریه فرکلاف و ریفاتر). «مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر»، دوره ۶، شماره ۱۱، ۳۰۳-۲۷۸.
- علی‌نژاد، مریم؛ آرن‌پور، مهلا. (۱۴۰۲ش). تحلیل شناختی استعاره عشق در غزلیات صائب تبریزی. «فصلنامه پژوهش‌های معناشناختی متون ادبی»، دوره ۱، شماره ۱، ۴۴-۱۷. [20.1001.1.29808162.1401.1.1.2.6](https://doi.org/10.1001.1.29808162.1401.1.1.2.6)
- منزوی، حسین. (۱۳۹۹ش). مجموعه اشعار. تهران: نگاه.
- میرزایی‌الحسینی، سیدمحمود؛ پورابراهیم، شیرین؛ فتحی ایرانشاهی، طیبه. (۱۴۰۲ش). چگونگی مفهوم سازی عشق در دیوان عنتره‌ابن شداد با رویکرد شناختی. «فصلنامه پژوهش‌های معناشناختی متون ادبی»، دوره ۱، شماره ۱، ۱۶-۱. [20.1001.1.29808162.1401.1.1.1.5](https://doi.org/10.1001.1.29808162.1401.1.1.1.5)
- میرصادقی، جمال؛ میرصادقی، میمنت. (۱۳۷۷ش). واژه‌نامه هنر داستان‌نویسی. تهران: کتاب مهناز.
- میرصادقی، میمنت. (۱۳۷۶). واژه‌نامه هنر شاعری. تهران: کتاب مهناز.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Riffaterre, M. (1983). *Text Production*. New York: Columbia University Press.
- Riffaterre, M. (1990). Interpretation and descriptive poetry: A reading of Wordsworth's 'Yew-Trees'. In R. Young (Ed.), *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. London: Routledge.
- References**
- Aminpour, Q. (2022). *Majmu'eh-ye Ash'ar [Collected Poems]*. Tehran: Morvarid. [In Persian]
- Barakat, B., & Eftekhari, T. (2010). Semantic signs in poetry: Application of Michael Riffaterre's theory to Forugh Farrokhzad's poem "Ey Marz-e Por Gohar". *Journal of Comparative Language and Literature Research*, 1(4), 109-130. [In Persian]
- Behbahani, S. (2020). *Majmu'eh-ye Ash'ar [Collected Poems]*. Tehran: Negah. [In Persian]
- Davoudi, S., Safari Jahangir, F., & Masoud, F. (2024). The semantics and analysis of the concept of love as freedom in Hossein Monzavi's poetry. *Journal of Semantic Research in Literary Texts*, 2(4), 80-100. [In Persian] [10.22034/sslt.2025.2051863.1077](https://doi.org/10.22034/sslt.2025.2051863.1077)
- (2024). The symbolic representation of oppression and tyranny in the poetry of Hushang Ebtehaj. *Journal of Sustainability Literature*, 16(30), 141-166. [In Persian] [10.22103/JRL.2024.4644](https://doi.org/10.22103/JRL.2024.4644)
- (2025). Discourse semiotics of three symbols of the Holy Defense in Hossein Monzavi's poetry (Integrating the approaches of Fairclough and Riffaterre). *Journal of Holy Defense and Contemporary Battles Studies*, 6 (11). 278 – 303. [In Persian]
- Ebtehaj, H. (2007). *Tasiyan*. Tehran: Karnameh. [In Persian]
- Ebtehaj, H. (2014). *Ayeneh dar Ayeneh* (M. R. Shafi'i Kadkani, Ed.). Tehran: Cheshmeh. [In Persian]
- Ebtehaj, H. (2022). *She'r-e Zaman-e Ma*: Hushang Ebtehaj (F. Sharifi, Ed.). Tehran: Negah. [In Persian]
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press. [In English].

- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press. [In English].
- Mirsadeghi, J., & Mirsadeghi, M. (1998). *Vajeh-nameh-ye Honar-e Dastan-nevisi* [A Dictionary of the Art of Fiction Writing]. Tehran: Ketab-e Mahnaz. [In Persian]
- Mirsadeghi, M. (1997). *Vajeh-nameh-ye Honar-e Sha'eri* [A Dictionary of the Art of Poetry]. Tehran: Ketab-e Mahnaz. [In Persian]
- Mirzaei Al-Hosseini, S. M., Pourebrahim, S., & Fathi Iranshahi, T. (2023). The conceptualization of love in the divan of Antarah ibn Shaddad with a cognitive approach. *Journal of Semantic Research in Literary Texts*, 1(1), 1-16. [In Persian] [20.1001.1.29808162.1401.1.1.1.5](https://doi.org/10.1001.1.29808162.1401.1.1.1.5)
- Monzavi, H. (2020). *Majmu'eh-ye Ash'ar* [Collected Poems]. Tehran: Negah. [In Persian]
- O'linijad, M., & Arianpour, M. (2023). A cognitive analysis of the metaphor of love in the ghazals of Sa'eb Tabrizi. *Journal of Semantic Research in Literary Texts*, 1(1), 17-44. [In Persian] [20.1001.1.29808162.1401.1.1.2.6](https://doi.org/10.1001.1.29808162.1401.1.1.2.6)
- Payandeh, H. (2018). *Nazariyyeh va Naqd-e Adabi* [Literary Theory and Criticism] (Vols. 1-2). Tehran: Samt. [In Persian]
- Riffaterre, M. (1983). *Text Production*. New York: Columbia University Press. [In English].
- Riffaterre, M. (1990). Interpretation and descriptive poetry: A reading of Wordsworth's 'Yew-Trees'. In R. Young (Ed.), *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. London: Routledge. [In English].

سيميائية دلالية لثلاثة رموز من أدب المقاومة في شعر أربعة شعراء معاصرين مشهورين (من خلال الجمع بين وجهات نظر ليكاف-جانسون وريفاتر)

شكيب داودي^١، جهانگیر صفری^٢، ومسعود فروزندة^٣

١. الكتاب المسؤول، طالب الدكتوراه في اللغة الفارسية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة شهرکرد، شهرکرد، إيران. Shakib.davoodi@stu.sku.ac.ir

٢. أستاذ في قسم اللغة الفارسية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة شهرکرد، شهرکرد، إيران. Safari-j@sku.ac.ir

٣. أستاذ مشارك في قسم اللغة الفارسية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة شهرکرد، شهرکرد، إيران. foroozandeh@sku.ac.ir

معلومات المقالة	الملخص
نوع المادة: مقالة محكمة	تتناول هذه الدراسة ثلاثة من أكثر رموز الثبات استخدامًا، وهي رموز النار والدم والزهرة، في قصائد أربعة من أشهر الشعراء المعاصرين، وهم: هوشنك إبتهاج، سيمين بهبهاني، حسين منزوي، وقیصر أمين بور. وتوضح الدراسة نهج كلٍّ من هؤلاء الشعراء تجاه هذه الرموز، بالإضافة إلى النطاق المفاهيمي لكلٍّ منها. يعتمد هذا البحث على منهجية وصفية تحليلية، تجمع بين منهجين نظريين: الدلالي (ليكاف-جونسون) والسيميائي (ريفاتر)، وذلك للإجابة على السؤال: كيف تُعيد الخرائط الاستعارية وأنماط التفكير في كل رمز من الرموز الثلاثة إنتاج المصنوفة الخفية والمفهوم المقصود للشاعر؟. تُظهر نتائج هذا البحث أن رمز الدم هو الرمز الأكثر استخدامًا بين رموز الثلاثة هذه في شعر الشعراء قيد الدراسة. أما من حيث النطاق المفاهيمي لهذه الرموز الثلاثة، فهي: رمز "النار"، ورمز "الدم"، ورمز "الزهرة". وقد استخدم حسين منزوي هذه الرموز الثلاثة أكثر من غيرها بين الشعراء المعنيين، يليه سيمين بهبهاني، وقیصر أمين بور، وهوشنك إبتهاج، على التوالي. كذلك، بالنظر إلى المنهج النظري المتكامل للبحث، يمكن ملاحظة الدلالات الرمزية لهذه الرموز الثلاثة في جميع أبعادها المفاهيمية، وذلك في شكل ثمانية خرائط مجازية وأنماط فكرية: الحرية، نار، الظلم، نار، الحرب، نار، الحرية، دم، الظلم، دم، الاستشهاد، دم، الحرية، زهرة، والشهيد زهرة. بحيث يُمثل تراكم مجموعة الكلمات الوصفية والأنظمة الشعرية والدلالات الشعرية لكل شاعر في كل من هذه الخرائط المجازية مصنوفة خفية تُعيد إنتاج الخريطة المجازية والمفهوم الرمزي المعنيين بأكثر قدر ممكن من الدقة في ذهن المتلقي.
تاريخ المقال:	
تاريخ الاستلام: ٢٠٢٥/١٠/٢٠	
تاريخ المراجعة: ٢٠٢٥/١١/٣٠	
تاريخ القبول: ٢٠٢٦/٠٢/١٩	
تاريخ النشر: ٢٠٢٦/٠٣/٢١	
الكلمات الرئيسية:	
هوشنك إبتهاج، سيمين بهبهاني، حسين منزوي، قیصر أمين بور، استعارة مفهومية، سيميائية الشعر.	

الاقْتباس: داودي، شكيب وآخرون. (٢٠٢٦). «سيميائية دلالية لثلاثة رموز من أدب المقاومة في شعر أربعة شعراء معاصرين مشهورين (من خلال الجمع بين

وجهات نظر ليكاف-جانسون وريفاتر)». الدراسات الدولية في المقاومة، المجلد ١، العدد ١، صص: ٩٤-١٢٢.

<https://doi.org/10.22091/jisr.2025.14284.1002>

